

ΠΙΣΤΕΥΣΑΤΕ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ

ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΕΧΕΤΕ ΤΟΝ

ΠΙΣΤΕΥΣΑΤΕ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ

ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΕΧΕΤΕ ΤΟΝ

ΠΙΣΤΕΥΣΑΤΕ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ

ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΕΧΕΤΕ ΤΟΝ

ΠΙΣΤΕΥΣΑΤΕ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ

ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΕΧΕΤΕ ΤΟΝ

KUML 19
76

ΠΙΣΤΕΥΣΑΤΕ ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ

ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΕΧΕΤΕ ΤΟΝ

KUML ¹⁹₇₆

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

Jysk Arkæologisk Selskab satte dette Kuml for
HARALD ANDERSEN
På 60-årsdagen den 25. februar 1977

I kommission hos Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag, København 1977

OMSLAG: »Drik, og du vil leve skønt«
Indskrift på drikkeglas fra Stilling Trehøje.

Redaktion: Poul Kjærum
Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau
Tryk og indbinding: Jydsk Centraltrykkeri A/S

Skrift: Baskerville 11 pkt.
Papir: Mat JC-blade 120 gr.

Copyright 1977 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-01-58581-9

INDHOLD/CONTENTS

<i>P. V. Glob</i> : Harald Andersen, 60 år	7
<i>Niels H. Andersen</i> : Sarup. Keramikgruber fra to bebyggelsesfaser	11
Pits from two foundation periods	40
<i>Grethe Jørgensen</i> : Et kornfund fra Sarup. Bidrag til belysning af tragtbægerkulturens agerbrug	47
A corn hoard from Sarup. A contribution to the agriculture of the TRB culture	62
<i>Torsten Madsen</i> : Jættestuen Hørret Skov I. Et nyt fund af fodskåle med massiv midtdel The Hørret Skov I passage grave. A new find of pedestalled bowls with solid stem	65
.	86
<i>Karsten Davidsen</i> : En senneolitisk dyreaftbildning fra Tørslev	95
Ein spätneolithisches Tierbild	97
<i>Ove Bruun Jørgensen</i> : Myter og ristninger	99
Myths and rock-carvings. An iconographical investigation	124
<i>Jørgen Lund</i> : Overbygård – en jernalderlandsby med neddybede huse	129
An Iron Age village with sunken houses	148
<i>Stig Jensen</i> : Fynsk keramik. I gravfund fra sen romersk jernalder	151
An analysis of pottery from late Roman Iron Age graves in Funen	180
<i>Susanne Andersen</i> : Et pilgrimsmærke fra Karup fundet i Brejning kirke	191
A pilgrim badge from Karup	197
<i>Niels H. Andersen</i> : Arkæologi langs den østjyske motorvej. Skanderborg-Århus	199
The East Jutland Motorway, Skanderborg-Århus	216

SARUP

Keramikgruber fra to bebyggelsesfaser

Af Niels H. Andersen

I Sarup på Sydvestfyn undersøges i disse år et stort befæstet anlæg tilhørende tragtbægerkulturen, som allerede tidligere omtalt i KUML 1973–74 (1). Ved disse undersøgelser er det foreløbig lykkedes at udskille to befæstede faser. Det ældste anlæg, der afgrænser et område på ca. 4 hektar, forløber syd-nord og består af en 250 m lang palisadegrøft, foran hvilken der er et dobbeltsystem af voldgrave, der med intervaller er afbrudt af jordbroer. Dette ældste system dateres ud fra fund nederst i voldgravene og i palisadegrøften til overgangen mellem tidlig- og mellemneolitisk tragtbægerkultur. Det yngre befæstningssystem forløber nærmest øst-vest tværs hen over det første (2). Befæstningen bestod her blot af en dobbelt række af voldgrave, der som de ældre er afbrudt af jordbroer. Dette system dateres foreløbig til mellemneolitikum, *per. II*, og det befæstede område er kun halvt så stort som det tidligere, ca. 2 hektar.

Det er bemærkelsesværdigt, at en del af voldgravene er blevet opfyldt ad flere gange, således at der her findes en serie oldsagsførende kulturlag, hvorimellem der er fundtomme sandlag (3). Herved bliver det muligt at udskille flere bosættelsesfaser, hvis relative datering fremgår af aflejringerne.

Ved hjælp af denne lagdeling har det alene i én voldgrav været muligt at udskille fire kulturlag, der vel repræsenterer et lignende antal bebyggelsesfaser (4), som det nu er opgaven at genfinde inden for det område, der har været befæstet. Endnu er der her kun afdækket et mindre areal gennem nogle syd-nordgående søgegrøfter og ved en fladeafdækning på pladsens nordlige del, men det er hensigten, at hele området afdækkes i de kommende år for at få klarhed over karakteren af dette endnu enestående anlæg.

Ved de syd-nordgående søgegrøfter, der blev lavet i efteråret 1974 (5), undersøgtes på pladsens sydlige spids (6) to gruber blandt mange, der blev lokaliseret her. Disse to gruber har en form og et indhold, der retfærdiggør, at de begge allerede nu fremlægges. Det drejer sig dels om en lille grube (A 212), hvis indhold bestod af et stort tragtbæger, hvori der lå andre kar, som var samtidige med fundene nederst i voldgravene i det ældste befæstningssystem, dels om en stor grube (A 258), der næsten udelukkende indeholdt fejlbrændt keramik, der er samtidig med de næstældste lag i voldgravene (7) og med det yngre befæstningssystem.

Ved undersøgelsen af sådanne fund i Sarup er det håbet, med tiden at kunne lave en klart defineret faseinddeling for denne lokalitet, der vil kunne dateres relativt ud fra de stratigrafiske iagttagelser i voldgravene.

I det følgende vil hver af de to gruber med indhold blive beskrevet. I fundkataloget p. 33 findes en beskrivelse over alle de fundne kar. Keramikken er her afbildet i forholdet 1:3, bortset fra de meget store kar nr. a, 6-9, og 16-29, der er afbildet i forholdet 1:5.

DEN LILLE GRUBE (A 212):

Ved renskovlingen afdækkedes en del af randen til det store kar a, der stort set udfyldte hele gruben (8) og ved den følgende udgravning og rekonstruktion viste sig at være et helt tragtbæger, a. Inden i det lå de nedenfor nævnte oldsager, ellers intet. En fingravning viste, at hele randen var tilstede af dette kar, der havde en diameter på ca. 40 cm. Det var anbragt i en nedgravning, der kun var en halv snes cm større end karret. Ved en begyndende udgravning af det fremkom der i området på højde med halsen skår af tre andre kar (d-f) samt 9 enkeltskår og et flintafslag. Under tømningen af det store kar fremkom der yderligere skårflager af et ornamenteret tragt-bæger (kar b), dels af et øskerbæger (kar c) (fig. 2); foruden dette lå der her nogle få brændte knogler og en hel del brændt korn (9). Udgravningen viste på dette tidspunkt, at det store kar var stærkt sammentrykt og forvitre-t, men det har senere kunnet sammensættes fuldstændigt (10).

Det store kar med sit indhold af yderligere et helt kar, 4 fragmenterede skår, knogler og korn, udgør en sluttet enhed, der er nedsat på én gang (11). Hvorfor det har fået lov at blive stående, eller hvorfor det er hensat, kan der kun gisnes om. Det kan være et hensat forrådskar, hvis indhold ikke er benyttet; men meget tyder på, at det snarere er et offer af en eller anden art (12).

Keramik

Det store kar (kar a) er et tragtbæger, der ud fra sin form må henføres til Becker's type C (13), men ud fra sin randornamentik af vandret tredobbelt vinkelrække må henføres til Becker's D-type (14). På halsen af dette bæger findes lodrette vinkellinjer; det er ret sjældent, at der forekommer halsornamentik på et tragtbæger (15), men denne ornamentik kendes dog fra publikationer af et par jættestuefund, således Skovtofte på Langeland (16) og Grønhøj (17), ligesom den forekommer på tragtbægre i Sarup, der er nogenlunde samtidige med denne grube (18). Karrets bund er let afrundet, og det har ikke været i stand til at stå af sig selv. Dette gælder også det lille tragt-bæger (kar b), der lå i det store kar. Bundformen på disse to kar knytter dem til den af Schwabedissen udskilte Satruper fase, der er karakteristisk ved bl.a. »Wackelboden« (19). Det er dog kun bundformen, der viser overensstemmelse, hvorfor det nok er uheldigt at benytte denne som et definerende element for en fase. Det lille tragt-bægers (kar b) øvrige form og or-

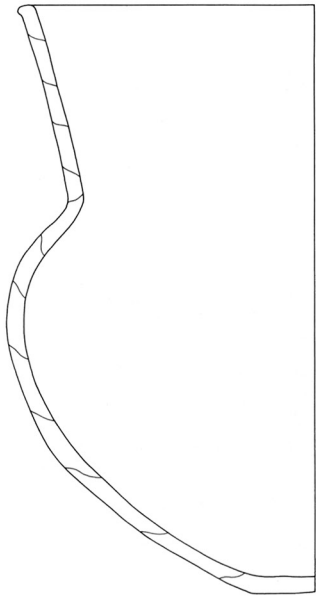

Fig. 1: Den lille grube (A 212) under udgravning, set fra syd. Bemærk karrene b og c, der ligger i karret a.

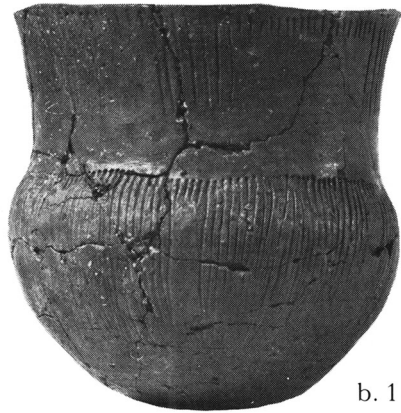
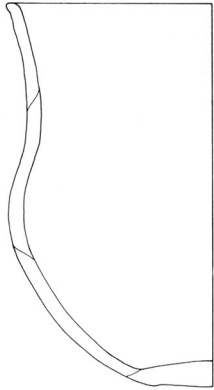
The little pit (A 212) in course of excavation, viewed from the south. Note pottery vessels b and c, lying within vessel a.

namentik knytter det til Becker's C-bæger type (20). Øskerbægeret (kar c), hvoraf kun en del er bevaret, har haft 2 øskener placeret tæt under randen. Bægeret er ornamenteret ensartet på hals og bug ved at der øverst findes en vandret stikrække, hvorunder der er et vandret skraveret storvinkelbånd – alt udført i beviklet snor. Paralleller til dette bæger findes i den af Schwabedissen udskilte, men svagt definerede Fuchsberg-fase (21). Denne karakteristiske type ornamentik af storvinkelbånd er meget almindelig på Sarup-pladsen, hvor den udgør en integrerende del i den første befæstningsfases keramikforråd. Ornamenttypen er i de senere år fremkommet i flere danske fund (22).

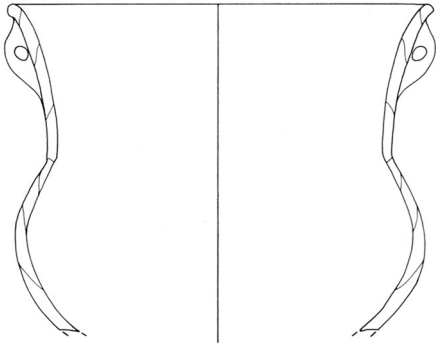
Foruden disse kar, hvis form og tilhørsforhold umiddelbart kan udledes, findes der rester af endnu tre (kar d–f), der blev fundet i niveau med det store bægers hals. Det ene af disse kar (d) ser ud til at være rester af en ornamenteret åben skål. Det karakteristiske ved denne skål er, at dens kant er blevet gjort særdeles bred, ligesom den under randen er ornamenteret med en pålagt bølgeformet liste. Man må formode, at disse fragmenter af en

a. 1:5

b. 1:3

c. 1:3

Fig. 2: Kar a-c.

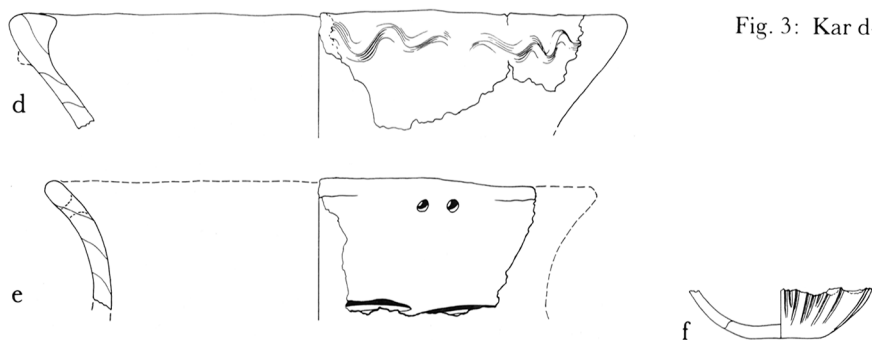

Fig. 3: Kar d-f. 1:3

skål er af samme alder som resten af indholdet i det store tragtbæger, men listernes form svarer ikke just til den listetype der kendes fra tragtbægerkulturens bopladser (23) (se også nr. 17, 18, fig. 11). Karrene e og f er sandsynligvis begge rester af tragtbægre. Herudover findes der 9 mindre skår fra gruben, ornamenteret med lodrette linjebånd, vel også rester af tragtbægre.

Til ornamenteringen af keramikken fra denne grube har man benyttet 4 forskellige slags teknik, nemlig almindelig fure 4 gange, spatelskråstik 1 gang, beviklet snor 1 gang og pålagt liste 1 gang.

Gruben og dens indhold må ud fra karrene a-c dateres til Schwabedissens Fuchsberg-fase, som placeres sent i TN (24); det må dog påpeges, at det store tragtbæger (kar a) er af D-typen, der af Becker dateres til mellemneolitisk tid (25) (26), ligesom skår med storvinkelbånd i Fuchsbergstil forekommer på Troldebjerg bopladsen (27). Fasen må betragtes som en overgangsfase på grænsen mellem tidlig- og mellemneolitisk tid. En C-14 datering af det forkullede korn giver en datering på 2630 ± 70 f.Kr. (K-2628) (81).

DEN STORE GRUBE (A 258):

Denne grube viste sig efter fladeafdækningen at have en langoval form, 118×190 cm. Da der i dens mørke overflade lå nogle ornamenterede skår, blev det besluttet at undersøge den nærmere (28), og det viste sig allerede efter at der var gravet nogle få cm ned, at gruben var fyldt med et kompakt keramikmateriale. Hele gruben blev derfor tømt ved vandret afdækning. Keramikmaterialet lå højest i grubens kant og havde en sænkning ind mod midten. I grubens sydøstlige halvdel fandtes over keramikken en hel del lerklining i et tykt lag. Denne lerklining var meget dårligt bevaret, hvorfor det ikke var muligt at optage større fragmenter. Keramikken, der omfatter 2434 skår, lå i et lag af op til 24 cm's tykkelse; foruden disse skår var der i dette lag kun 1 større fragment af en tyndnakket øxe, (fig. 17) 1 mindre, sle-

bent afslag, 1 B-flække, 8 stk. flintafslag, hvoraf de 5 er ildskørnede; under dette lag fandtes et 6 cm tykt sort fedtet kulturlag der indeholdt 10 små brændte knoglefragmenter, 1 forbrændt benredskab (fig. 18), et par hasselnøddeskaller, enkelte håndstore sten samt en løber til en kværn. Gruben var gravet ned i en undergrund af gult sand til grus. Der blev ikke i grubens kanter iagttaget nogen rødbrænding af den omgivende jord. Denne grube udskiller sig fra det store antal affaldsgruber og kulturlag i voldgravene (29), der hidtil er blevet undersøgt i Sarup, ved at der i denne næsten ikke findes flintafslag, der så afgjort er dominerende i andre gruber. Ligeledes udskiller den sig fra de andre ved at en stor del af keramikken var fejlbrændt, i visse tilfælde så kraftigt fejlbrændt og udvasket, at det ikke var muligt at tage den op. Da al den fejlbrændte keramik lå kompakt samlet i gruben, faktisk overalt uden jord mellem skårene, er det nærliggende at tolke keramikdyngen som rester efter en enkelt mislykket fejlbrænding, der vel er foregået i nærheden. Hvis gruben havde været brændingsstedet, burde man nok forvente en rødbrænding af den omgivende sandjord, ligesom skårene overalt burde have ligget karvis, hvilket ikke var tilfældet. Fundet af et kværnfragment og et par karbunde med slidspor taler også imod dette. En tolkning af fundet som indholdet fra et nedbrændt hus er heller ikke sandsynlig, da man så måtte forvente en indblanding af trækul og flint. Man må derfor anse det for sandsynligt, at det er en affaldsgrube, ganske vist af en speciel type, der har modtaget al keramikken fra én fejlbrænding. Hvis grubens indhold er fra flere fejlbrændinger, må disse være samtidige, da man ellers måtte forvente en del nedføjet jord mellem skårene, hvilket jo ikke var tilfældet. Man må derfor konkludere, at denne grube med den fejlbrændte keramik er noget af det nærmeste man kan komme en sluttet kronologisk enhed. (30).

Keramik:

I gruben blev der som nævnt fundet 2434 skår; af disse har det været muligt at henføre de 1573 til 44 kar (kar 1-44) (se katalog p 34-39), de resterende skår er små uornamenterede, som det ikke er muligt med sikkerhed at henføre til de 44 beskrevne kar (31). Ved beskrivelsen er karrene opdelt efter det system, der er udarbejdet for bearbejdelsen af keramikmaterialet fra Sarup, der jo oftest er stærkt fragmenteret (32). Dette system bygger på en opdeling af materialet i en- og flerleddede kar. Ved de enleddede kar forstås åbne og lukkede skåle. En lukket skål har største diameter lidt under randen, altså indadbøjet rand. Ved de flerleddede forstås kar, der kan opdeles i hals, bug og ofte herimellem overbug eller skulder (33). Ved de flerleddede inddeles beskrivelsen efter a) om der kun er markeret overgang (hvorved forstås et knæk i profilen) mellem hals og øvre bug (hertil hører bl.a. tragt bægrene) (34), b) om der er to markerede overgange, dels hals-skulder, dels skulder-bug (skulderkar) (35), c) om der kun er markeret

Fig. 4: Den store grube (A 258) under udgravning, set fra nordvest.
The large pit (A 258) in course of excavation, viewed from NW.

overgang mellem bug og hals (skulderen kan i så fald kun udskilles ornamentalt) (hertil hører bl.a. afsatskarrene) (36), eller d) om karret er uden markerede overgange. Efter denne grundopdeling af de flerleddede kar er de igen inddelt efter halsens form. Foruden disse former findes der her fodskål, cylindrisk kar, lerskiver samt ubestemmelige former.

Enleddede kar:

Skåle: Til denne gruppe hører karrene 1–9. Syv af disse er åbne skåle og kun 2 (kar 2 og 8) er lukkede. Kun én af skålene er komplet bevaret (nr. 1), men af yderligere tre (nr. 5, 7 og 8) er så meget bevaret, at deres form kan rekonstrueres. Deres randdiameter svinger mellem 18,8 og 34,6 cm med en middelværdi på 26,9 cm. Forholdet mellem højde og randdiameter svinger på de fire målbare eksemplarer mellem 1:1,51 og 1:1,89 med en middelværdi på 1:1,68, d.v.s. at randdiameteren er mere end 1,5x skålens højde. Generelt må man sige, at skålene spidser til nedad, hvilket især ses på kar nr. 1. Gennemgående er randdiameteren 3 gange større end bundens. Samme iagttagelse har J. Winther gjort på Blårdebjergskålene (37). Hvor bunden er bevaret, er den flad. Kun på én af skålene (nr. 1) er der antyd-

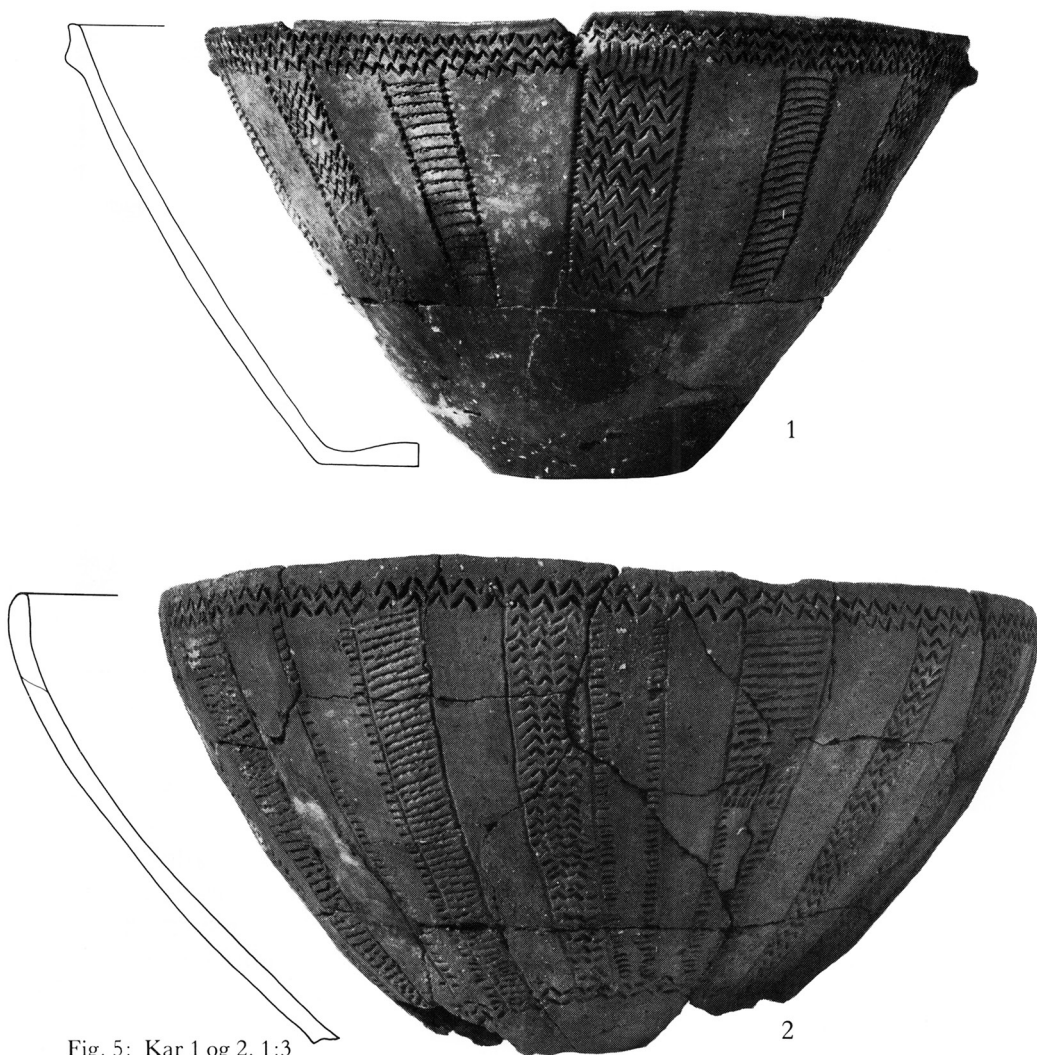

Fig. 5: Kar 1 og 2. 1:3

ning af ører, her som 4 aflange knopper uden gennemboring; lignende er tilfældet for en stor del af skålene på Blandebjerg bopladsen (38). Fem af dem er ornamenterede. Af disse er en (kar nr. 5) kun ornamenteret på indersiden med en dobbelt storvinkelrække. To af de resterende fire har også ornamentik på indersiden af randen, her som dobbelte eller tredobbelte vinkelrækker. Ydersidens ornamentik består dels af et vandret felt under randen og dels af lodret ornamenterede bånd, der veksler med uornamenterede ned ad karsiden. Randen kan være ornamenteret med en dobbelt til tredobbelt vinkelrække (kar 1, 2 og 4) eller dobbelt furelinje (kar 3). Karsi-

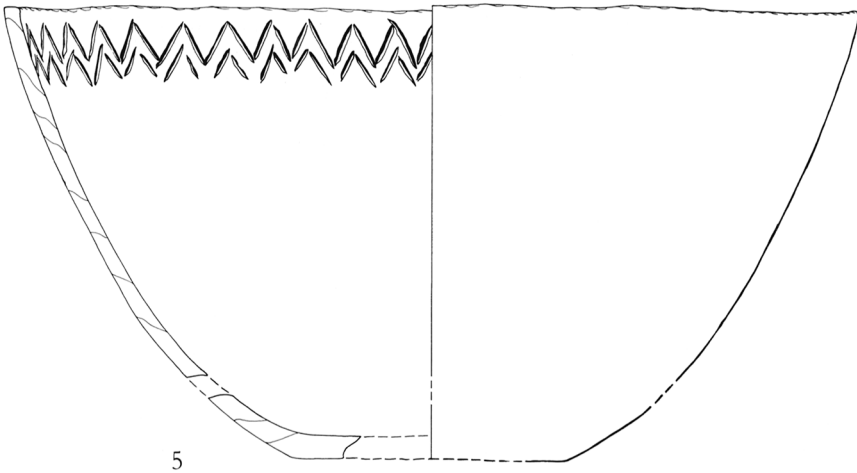
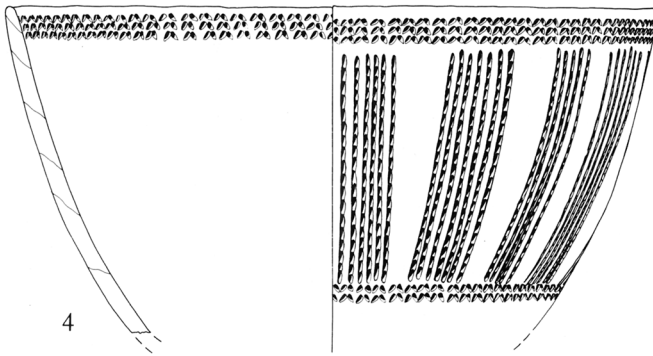
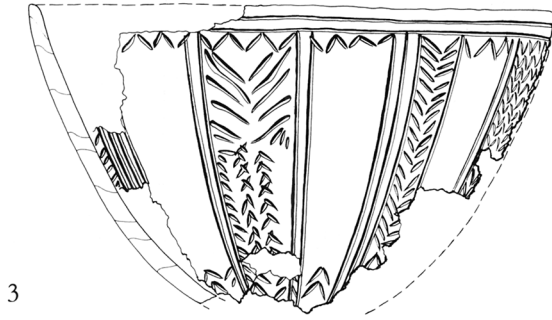

Fig. 6: Kar 3-5. 1:3

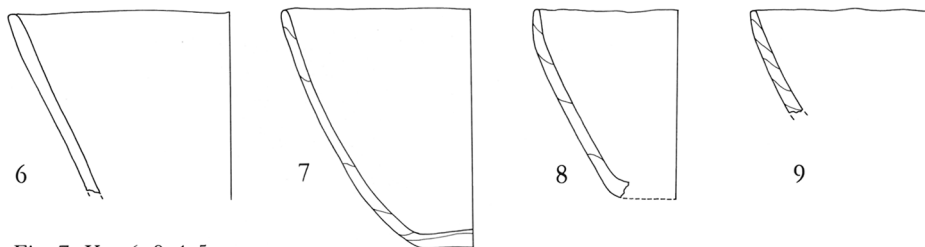

Fig. 7: Kar 6–9. 1:5

dens lodrette og ret brede bånd er udfyldt enten med vinkler, vinkelrækker, tværlinjer eller med lodrette linjer. Båndenes konturlinjer er enten alm. fure-, furestik- eller tværstiklinjer. Tre af karrenes yderornamentik (kar 2–4) er forneden afsluttet ved en vandret, dobbelt vinkelrække. En lignende ornamentik af karsiden findes på skålene fra Blandebjergbopladsen (39). Af ornamenteringsteknik har man anvendt følgende: alm. fure, fure-, mejsel-, spatel- og punktskråstik, cardium og fingermærker. Størstedelen af skålene bærer tydelige tegn på fejlbrænding.

Flerleddede kar:

Kar med en markering mellem hals og øvre bug: Til denne gruppe hører karrene 10, 11 og 12. Formmæssigt adskiller disse tre kar sig en del fra hinanden. Kar 10 har en tragtformet konkav hals, hvorved det slutter sig til tragtbægergruppen (40), hvorimod kar 11 (fig. 19) har en konisk hals. Randornamentikken på kar 10 består her af en vandret, tredobbelt vinkelrække, under denne, på halsen, felter med lodrette linjebånd. Fra hals-øvre bug markeringen og ned på bugen findes der lodrette linjer. Ornamenteringsteknikken er mejsel- og furestik plus alm. fure. Karrets form og ornamentik knytter det til tragtbægre af Becker's gruppe D (II) på trods af de lodrette linjebånd på halsen. Tragtbægre med en mere elegant profil, men også med lodrette linjebånd på halsen er publiceret fra Grønhøj-jættestuen, fra Skibhøj-jættestuen og Pæregård-dyssen (41). Kar nr. 11, der så klart adskiller sig fra nr. 10 ved sin størrelse og halsform, finder nok sin nærmeste parallel i karret fra Verup (42), der dog har en konkav hals. Begge kar viser tydelige tegn på fejlbrænding. Kar nr. 12, der også har en øvre bugmarkering, viser en tragt- til cylinderformet ornamenteret hals og en kraftig udtrukket, nærmest let vinklet, øvre bug. På den øvre bug findes to ikke helt modstillede øskener, hvor kun den ene er gennemboret. Randornamentikken er sammensat af et krydsskraveret bånd øverst mod randen, og herunder en dobbelt vinkelrække. Herunder dækkes halsen til halsknækket af lodrette linjebånd imellem uornamenterede partier. Fra overgangen hals/øvre bug til et stykke ned under bugknækket er der ornamenteret med lodrette streger, der bliver afsluttet af en vandret, dobbelt vinkelrække. Der kendes en del

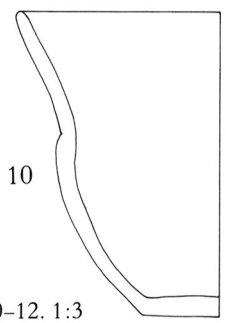
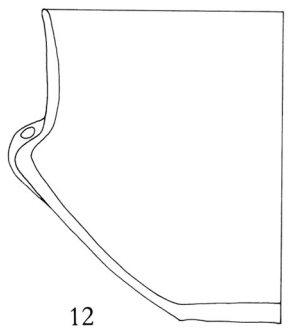
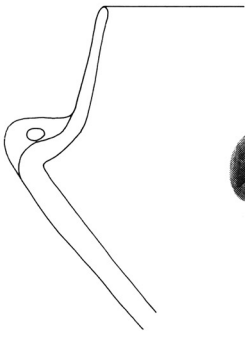
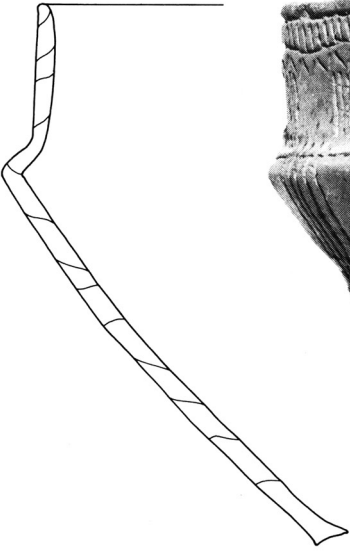

Fig. 8: Kar 10-12. 1:3

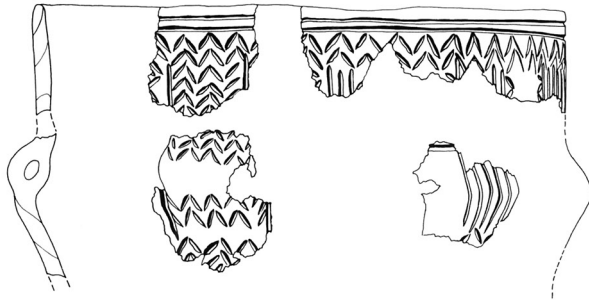

13

14

15

Fig. 9: Kar 13-15. 1:3

kar af denne form fra Jylland, dog alle uden øskener (43); de synes at have deres oprindelse i tragtbægrene (44) og at udvikle sig videre til afsatskarrene (45) under en vis påvirkning fra skulderkarrene.

Skulderkar: Til denne gruppe kan henføres 3 kar (nr. 13, 14 og 15); det ene (kar nr. 13) har konisk hals, de resterende konisk til cylindrisk hals. To af karrene har øskener (13 og 15), der er placeret mellem hals-skulderknækket og skulder-bugknækket. Alle 3 kar er ornamenterede. Randornamentikken består her enten af en vandret linje, dobbeltlinje eller tværskraveret bånd, hvorunder en vandret enkel eller dobbelt vinkelrække. Herfra og ned til hals-skulderknækket er der enten lodrette linjebånd, linjebånd med vinkelkontur eller vinkeludfyldte bånd. På et af karrene (nr. 13) består skulderornamentikken af hængende, krydsskraverede vinkelbånd, på de resterende to er der lodrette linjebånd, der går fra hals-skulderknækket ned over skulder-bugknækket og et stykke ned på bugen, hvor det afsluttes af en dobbelt vinkelrække. Kar, der overensstemmer med de her nævnte, findes afbildet flere steder i litteraturen (46). Ornamenteringsteknikken er på disse 3 kar: mejsel-, skrå- og furestik plus alm. fure.

Kar med skulder-bug markering: Til denne gruppe henføres 5 kar (nr. 16–20), der igen kan underopdeles i 3 grupper ud fra halsens form. Kar nr. 16 har en konisk hals og reminiscens efter en markeret skulder, der nærmest knytter det til kar som nr. 14, altså skulderkarrene (47). Karret må nærmest betegnes som en mellemgruppe mellem skulderkarrene og den følgende undergruppe.

Karrene 17–19 har konisk hals og er alle store, ornamenterede kar. Den største bredde er ved skulder-bug knækket, hvor diameteren er mellem 39 og 45 cm. Højden veksler mellem 34 og 38,5 cm. Foruden overensstemmelse i form og størrelse viser de overensstemmelse i ornamentikken, der på alle 3 er udført ved pålagte lister. Randornamentikken er forskellig på alle tre; den består enten af en vinkellinje, en guirlandelinje eller en række af vertikale linjer. På to af karrene findes også en lodret stregrække omkring skulder-bugknækket.

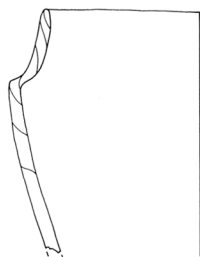
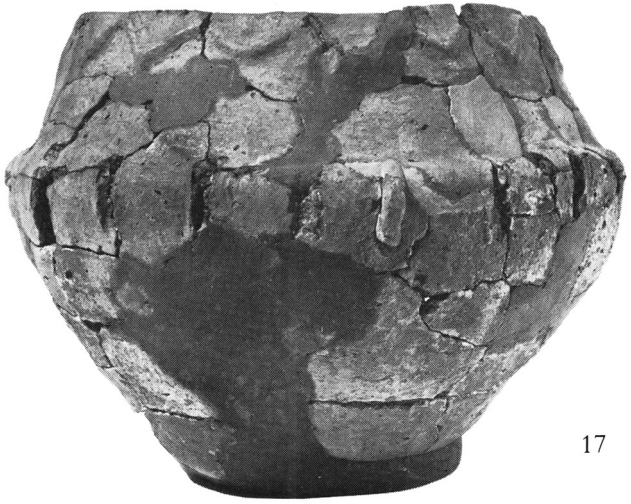
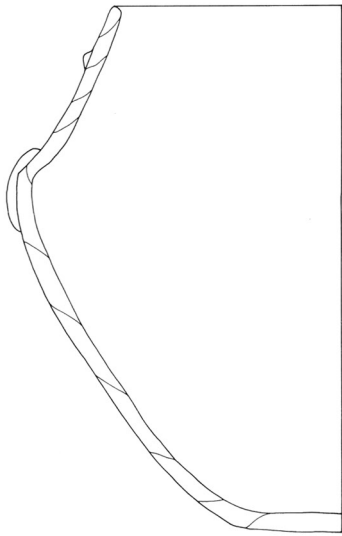
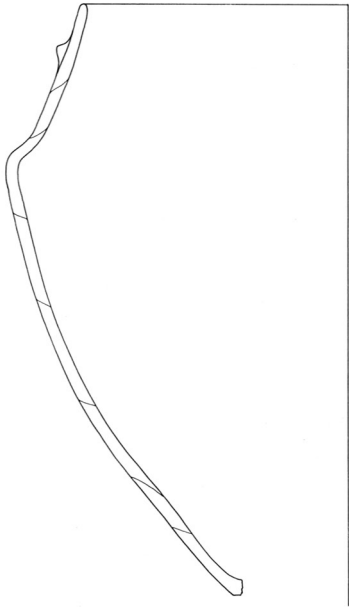

Fig. 10: Kar 16. 1:5

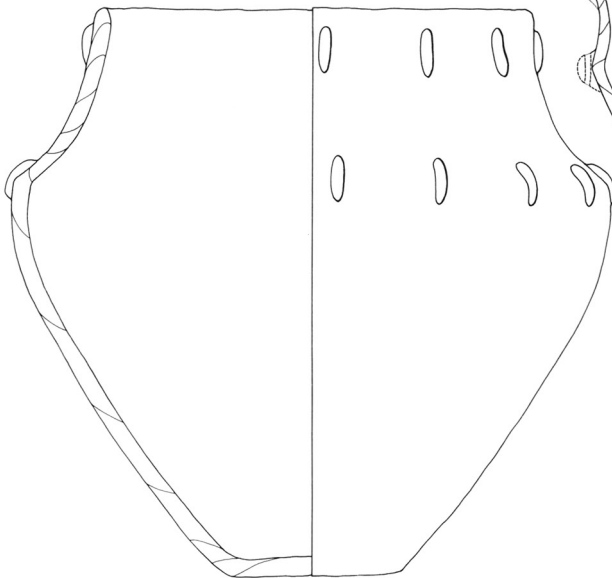

17

18

19

20

Fig. 11: Kar 17-20. 1:5

Kar af næsten identisk form findes på Blandebjergbopladsen (48), ligesom ornamentet udført med pålagte lister blandt flere andre steder også findes her (49) (50).

Kar 20 har konkav-konveks hals. Det er næsten fuldstændigt bevaret og adskiller sig fra de andre ved at have to sæt modstillede øskener, hvert bestående af to vandrette øskener, som alle har to lodrette gennemboringer. Øskenerne er placeret dels ved randen og dels på skulder-bug overgangen. Karrets rand er ornamenteret med en vandret enkeltlinje og halsen med lodrette linjebånd, alt udført i furestik. Lignende kar kendes ikke fra litteraturen (51).

Kar uden markerede overgange: Til denne gruppe kan henføres karrene nr. 21–29, der opdeles i to undergrupper efter halsens form, der kan være konkav eller konisk.

Karrene 21–27 har konkav hals (S-formede kar). De tre er hele eller næsten hele, og tilsyneladende er alle middelstore kar. Karrenes randdiameter svinger mellem 14,2 og 24,5 cm. De har alle størst bredde ved bugen. Forholdet mellem bugdiameter og randdiameter er i gennemsnit 1:0,87. Kun ét af karrene er ornamenteret (kar nr. 21). Ornamentet består her af en dobbelt stikrække under randen udført i cylinderstik. Kar med en profil svarende til den her nævnte findes f.eks. fra Lindøbopladsen (52), og

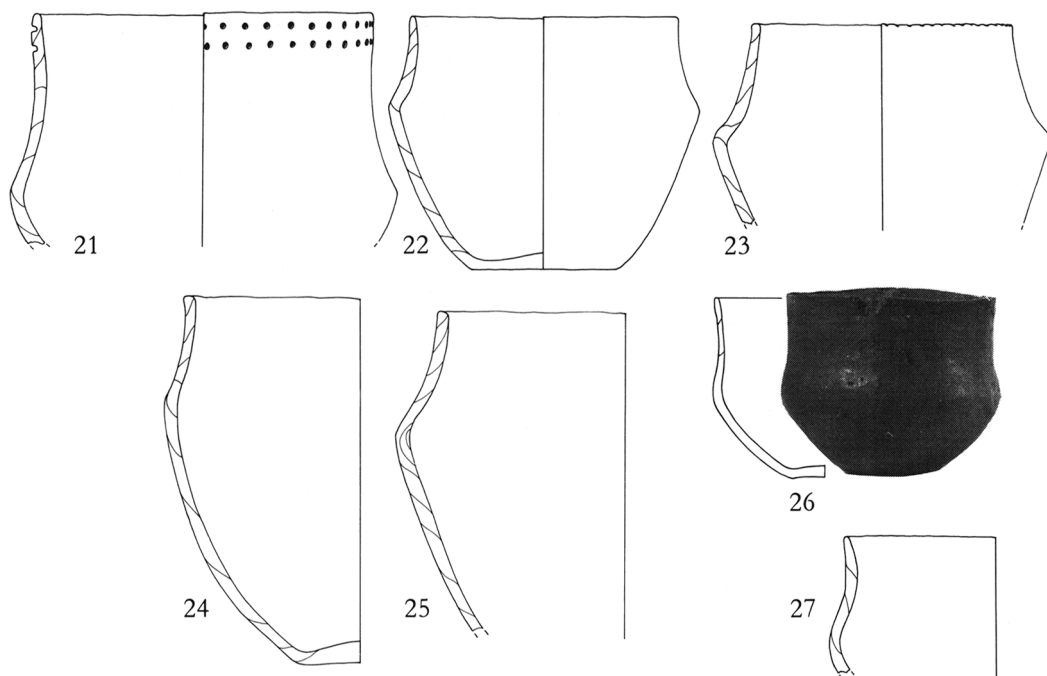

Fig. 12: Kar 21–27. 1:5

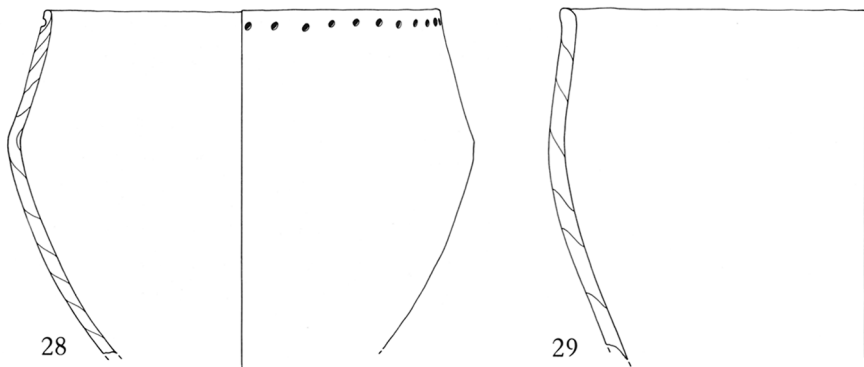

Fig. 13: Kar 28–29. 1:5

Bygholm-bopladsen (53), ligesom typen er talrig i de yngre lag i voldgravene i Sarup (54).

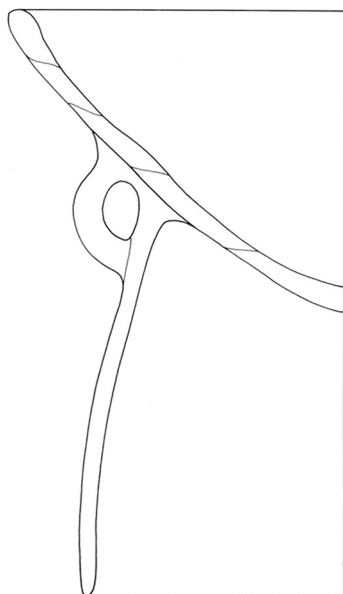
Karrene 28 og 29 har konisk hals og er ret store kar, men målene er usikre. Det ene af dem (nr. 28) er ornamenteret med en stikrække under randen, udført i cylinderstik.

I materialet er der rester af to kar af en type, der ikke forekommer særlig almindeligt i Sarup, en fodskål (55), og et cylinderformet kar.

Af *fodskålen* (kar nr. 30) er bevaret så meget, at den har kunnet rekonstrueres. Den er ret lille og klumpet og består af en konvex, åben skål og en fod med konvekse sider. Mellem skål og fod to modstillede hanke.

Skålen og foden er ens ornamenteret med lodrette linjebånd med vinkelkonturer. En del af skålen er fejlbrændt, hvilket tyder på, at den var med i samme fejlbrænding som de fleste andre kar i gruben. De fleste fodskåle stammer fra megalitgrave og kultanlæg (56), men kendes også fra bopladsen i et mindre antal (57). De dateres til den første halvdel af mellemneolitisk tragtbægerkultur (58). En fodskål med ornamenter som den her omtalte findes i Tustrup kulthuset (59), men fodskålen fra Sarup adskiller sig fra denne ved sin konvekse fod og mindre »omhyggelige« ornamentering.

Af det *cylinderformede kar* (kar 31) er der kun bevaret få skår, hvoraf 1 med et vandret, gennemboret øsen; dog er det muligt at bestemme typen som et cylinderformet kar af en art, der ikke er almindelig på de danske øer (60). Derimod kendes den fra andre områder af den nordiske tragtbægerkultur, f.eks. Sverige, Nordjylland (61) og Sydjylland (62). Man kender også formen fra tragtbægerkulturens sydlige områder, f.eks. dens vestgruppe (63) og Walternienburg-kulturens område (64).

30

31

Fig. 14: Kar 30-31. 1:3

De resterende kar (kar 32-44) er hver kun repræsenteret af et enkelt eller nogle få skår, og det er usikkert, om alle tilhører den her omtalte fejlbrænding. Da pladsen har været benyttet flere gange, kan enkelte skår fra tidligere bosættelser tilfældigt være indblandet. Ved udgravningerne i Sarup har det vist sig, at sådanne »forurenende« skår dog udgør så lille en gruppe, at de statistisk set ikke har nogen betydning, i tilfældet her vel 2 skår i forhold til 2434 skår, mindre end 1‰!! To af de her omtalte skår tyder dog rent subjektivt på at være fra en tidligere bosættelse (kar 42 og 44). Imidlertid er der så få skår af hvert kar, at det kan være vanskeligt at forestille sig dem som rester af hele kar, der skulle være blevet brændt sammen med de her allerede omtalte (kar 1-31). Man må derfor i det mindste tolke en del af dem som almindeligt bopladsaffald, der er kommet ned i denne affaldsgrube, der var beregnet til denne fejlbrænding; på samme måde må man tolke størstedelen af de ikke-keramiske fund.

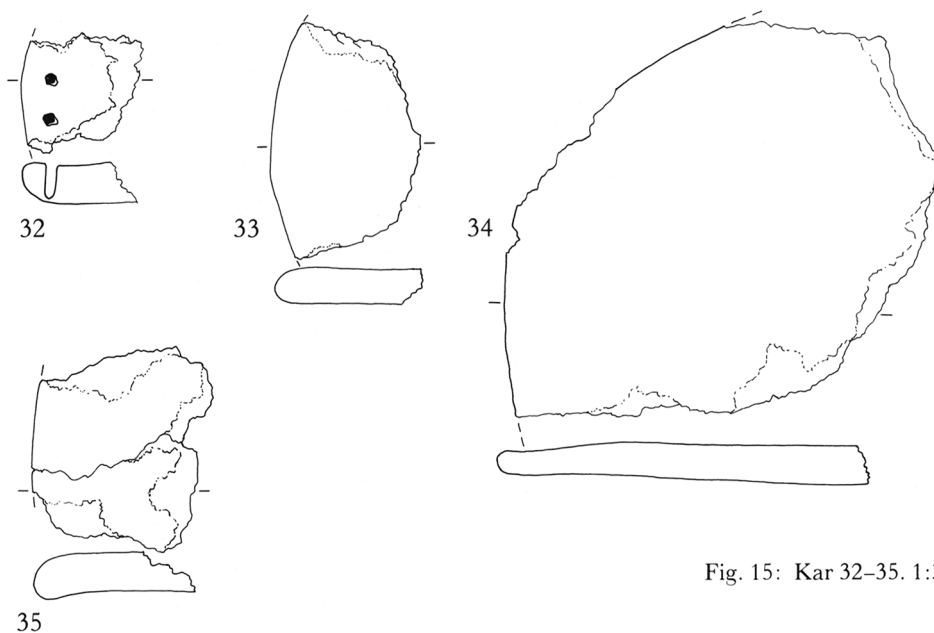

Fig. 15: Kar 32–35. 1:3

Lerskiver: Til denne gruppe hører fundene 32–35. Af nr. 32–33 er kun beva- ret et enkelt skår, af de øvrige 3 af hver. Ingen af skårene viser tegn på fejl- brænding, derimod var den ene lerskive (nr. 34) stærkt opløst og ude af form (65). Lerskivernes tykkelse målt 2 cm fra randen veksler mellem 0,8 og 1,2 cm med en middelværdi på 1,0 cm. En af skiverne er ornamenteret med en række af cylinderstik langs randen, medens de øvrige er uornamen- terede (66). Lerskiverne har åbenbart ikke været brændt sammen med den øvrige keramik (67).

Diverse, ikke formbestemmelige kar: Af disse (kar 36–44) har en del en orna- mentik og stil der tyder på, at de kunne være fra samme produktion som karrene 1–31. Ornamenteringen på randskåret (kar 37) knytter det tæt til den åbne, ornamenterede skål med lodrette linjebånd i furestik (kar 4). Skårene 38–41 er uornamenterede. Skåret 42, der er ornamenteret med to- snoet snor, er sandsynligvis rester af en åben skål. Dette skår, plus skår nr. 44, der har lodret stregornamentik af en type, der genfindes på C- og D- bægrene (68) er snarest enkeltskår, der er sekundære i gruben.

En sammenfattende gennemgang af keramikmaterialet fra den store grube (A 258) viser således, at der her er rester af mindst 44 lerkar, hvoraf de 31 er klart formbestemmelige. Disse fordeler sig på følgende typer (efter antal-

let er der i parantes angivet hvor mange, der er ornamenteret): skåle: 9 (5) stk. (kar 1–9), kar med markering mellem hals og øvre bug: 3 (2) (kar 10–12), skulderkar: 3 (3) stk. (kar 13–15), kar med markering mellem skulder og bug: 5 (4) stk. (kar 16–20), kar uden markering: 9 (2) stk. (kar 21–29), fodskål: 1 (1) stk. (kar 30) og cylinderformet kar: 1 (0) stk. (kar nr. 31). Derudover er der rester af 4 (1) lerskiver (nr. 32–35) og enkeltskår af 9 (8) kar (nr. 36–44), som ikke entydigt kan henregnes til fejlbrændingen, hvortil karrene 1–31 er henført. Af karrene 1–31 er altså de 17 ornamenteret. Her gælder det, at alle skulderkarrene er ornamenteret, hvorimod kun $\frac{1}{4}$ af karrene uden markerede overgange er ornamenteret. Hvis man betragter i hvert fald karrene 1–31 som rester efter én fejlbrænding, får man hermed et

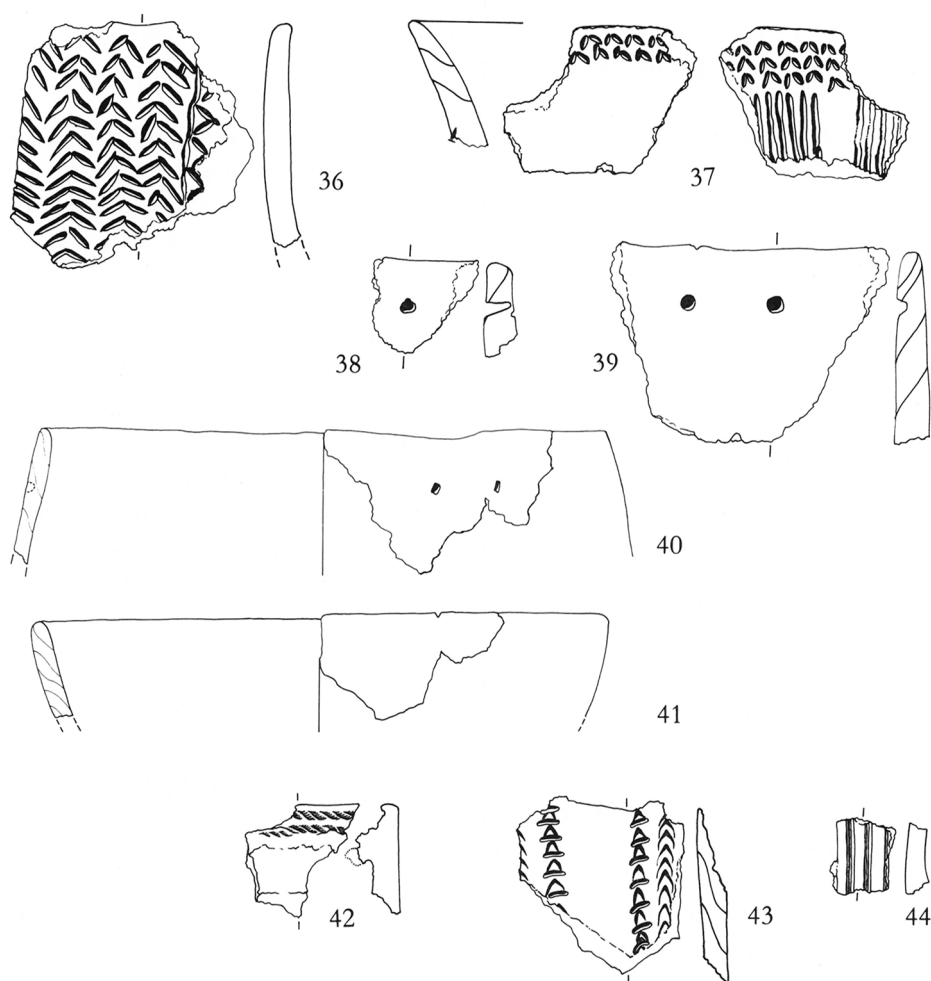

Fig. 16: Kar 36–44. 1:3

godt indblik i det karforråd, man kan formode blev fremstillet til en husholdning.

De ornamenterede kar har mønstre, der gennemgående består af brede bånd og rækker. Almindeligst blandt båndene er lodrette linjebånd, der findes på 7 af alle de ornamenterede kar (f.eks. nr. 4, 10, 12, 14 og 30), næst hyppigst er lodrette bånd udfyldt med vandrette vinkelrækker mellem konturlinjer enten af lodrette vinkellinjer (f.eks. kar 13, 15 og 30) eller almindelig fure (f.eks. kar 2 og 3). Ud over mønstre i bånd findes der også række-mønstre. Almindeligst her er dobbelt- til 3-dobbelte vinkelrækker, der oftest findes som randornamentik. Rækker af gruber findes kun på 2 af de bevarede kar (nr. 21 og 28) og på 3 af randskårene (nr. 38–40). Mindre almindelige end bånd- og rækkesmønstre er linjemønstre, der almindeligvis her består af to til tre parallelle linjer (f.eks. på kar nr. 3, 15 og 30). Et almindeligt randmønster i tidlig mellemneolitisk tragtbægerkultur er storvinkellinjen (69), denne findes her kun i ét tilfælde udført med pålagt liste (kar nr. 17).

Man har kun benyttet 11 forskellige slags ornamenteringsteknik i hele dette materiale. Almindeligst er almindelig smal fure, der er benyttet på 10 kar, dernæst furestik på 8 kar og mejselstik ligeledes på 8 kar. Desuden forekommer cylinderstik på 4 kar, plastiske lister på 3, punktstik på 2, punkt-skråstik på 2, spatelstik på 2, cardium på 1, fingermærker på 1 og tosnoet snor på 1 (70). Materialet er for lille til at man kan lave sammenligninger mellem mønstre og teknik på den ene side og kartyper på den anden.

I sit arbejde om tragtbægerkulturen på de danske øer kommer Klaus Ebbesen ind på en sammenligning af keramik, der gennem form og ornamentik kan formodes at være fremstillet af den samme keramiker, eller i det mindste på det samme værksted (71). En sådan sammenligning vil da også være på sin plads i et sluttet fund som dette, men det skal forlods indrømmes, at en sådan bestemmelse vil være nok så subjektiv med vores nuværende metode. Der er allerede tidligere blevet gjort opmærksom på en klar overensstemmelse mellem den åbne skål (kar nr. 4) og randskåret (kar nr. 37), hvor mønster og ornamenteringsteknik er næsten ens. En lignende overensstemmelse synes der at være mellem karrene nr. 3, 13, 15, 30 og 36. Fire af disse har 1 til 2 vandrette linjer under randen, hvorunder der igen findes 1–2 vandrette vinkelrækker; aftryk af vinklerne synes at vise, at de er lavet med det samme stempel. Det ser også ud til, at dette stempel er brugt på kar nr. 14.

Dateringen af det fremlagte keramiske materiale fra gruben fremgår af den gennemgående overensstemmelse med keramikken fra Blandebjergfundet (72), der dateres til MN per. II. Denne overensstemmelse gælder ikke bare karformerne (f.eks. de åbne skåle og skulderkarrene), men også mønstrene.

Her må fremhæves de brede vinkeludfyldte bånd (73), der er så almindelige i dette materiale (f.eks. kar nr. 1-3, 15 og 36), desuden de lodrette linjebånd, evt. med vinkelkonturer, der enten findes mellem rand og hals (f.eks. kar nr. 10, 12-15 og 20) eller på hele karsiden (kar nr. 30), der også er karakteristiske for per. MN II (74). Ornamenteringsteknikken består her, udover almindelig fure, som benyttes i næsten alle de mellemneolitiske perioder, især af furer og mejselstik, hvilket bekræfter dateringen (75). Det eneste i materialet, der taler imod en datering til MN II er karrene nr. 42 og 44, der kan være tidligere; men begge kan også som ovenfor nævnt, opfattes som et par skår, der tilfældigt er kommet ned i gruben.

Som nævnt blev der i denne grube kun fundet få oldsager udover keramikken. Tre af dem fortjener en nærmere omtale. Af en løber til en kværn foreligger et fragment på ca 15×15 cm (FSM 50×6544) af en »rådnet«, grovkor-

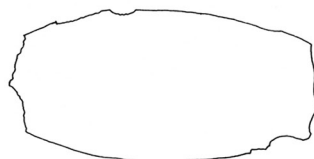

Fig. 17: Ildskørnet, fragmenteret flintøxe fra store grube (A 258) 3:4

Fire-fractured and fragmented flint axe from the large pit (A 258), 3:4

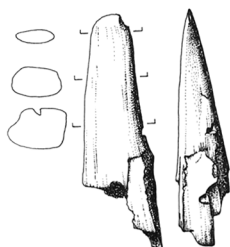

Fig. 18: Fragment af lille benmejsel (ornamenteringsredskab?). 1:1
 Fragment of little bone chisel (ornamentation tool?), 1:1

net granitsten med svagt konvex flade, der viser enkelte planslebne partier. Flintøxen (fig. 17) (FSM 50×6534), der ligeledes er ildskørnet, tilhører den tyndnakkede type med sleben, hvælvet bredside og svagt sleben, hvælvet smalside (76). Af øxen er bevaret 15,9 cm i længden regnet fra nakken; dens mål 2 cm fra nakken har været 56×26 mm, vinklen mellem smal- og breidsiden er 114° (77). Øxer af denne type kan udmærket være samtidige med keramikken i gruben (78). Endelig foreligger et fragment af en lille benmejsel (fig. 18) (FSM 50×6540), der blev fundet under keramikken i det sorte, fedtede lag. Af mejslen, der er ildskørnet, er kun bevaret 3,2 cm. Dens æg, hvis ene hjørne er afbrækket, har en bredde af 5 mm og en tykkelse af 1 mm. Målt 2 cm fra æggen er bredden 9,5 mm og tykkelsen 6,5 mm. Mejslen er fi-residig med regelmæssigt tilskårne sider. Dens form og den smalle æg adskiller denne mejsel fra andre mellemneolitiske benmejsler (79). Den har da næppe heller været benyttet som en almindelig mejsel, men har snarere været et ornamenteringsredskab brugt til udførelse af mejselstik. Ornamenteringsredskaber fra stenalderen er ret sjældne (80), og det er bemærkelsesværdigt, men ikke overraskende at finde et i forbindelse med keramik, der må tolkes som en keramikers fejlbrænding. Det kan ikke siges med sikkerhed, men hvis man regner med, at den kun har været brugt til lodrette indstik (den kan jo også ved at blive trukket hen over en flade med smalsiden nedad give et ornament som en almindelig fure), er der to kar hvor den kan have været anvendt, nemlig skålene nr. 1 og 2, og her især i den dobbelte vinkelrække på indersiden af randen på skål nr. 1, hvor et aftryk netop viser et ret skarptægget mejselredskab af ca. 5 mm længde.

SAMMENFATTENDE BETRAGTNINGER

Foruden den funktionsmæssige forskel, der er mellem de to gruber, hvor den lille snarest må formodes at være en forråds- eller offergrube, mens den store formentlig er en affaldsgrube for en fejlbrænding, er der som påvist også en kronologisk. Den lille grube dateres således til overgangen mellem tidlig-neolitisk og mellem-neolitisk tid, eller en første fase af mellem-neolitikum, alt efter definitionen af periodens begyndelse, medens den store tilhører mellem-neolitikum periode II.

I voldgravene er begge disse perioder repræsenteret med en næsten identisk keramik. Den ældste findes i bundlagene i den først anlagte voldgravsrække, og den lille grube svarer således til befæstningens allerførste tid. Materiale tilsvarende det fra den store grube forekommer derimod i voldgravene til den yngre befæstning og dertil i de øvre lag i gravene fra den ældste, fra et tidspunkt, hvor disse har været næsten helt tildækkede.

De her fremlagte fund er naturligvis for små til at give et samlet billede af de forskellige perioders samlede keramikmateriale, men efterhånden som udgravningerne skrider frem, vil der her, gennem korrespondancen mellem de lagvise aflejringer i gravene og fundene fra gruber i det område, der afgrænses af befæstningerne, være mulighed for en forhåbentlig næsten komplet samling af tidens keramik i dens forskellige afskygninger afgrænset i meget snævre tidsenheder. Det vil give os gode muligheder for bestemmelse af andre fund og ikke mindst for en forståelse af befæstningens karakter og brug.

FUNKATALOG for keramikken

Angående typeopdelingen af karrene, se gennemgangen p 16-17.

KAR FRA DEN LILLE GRUBE (A 212):

Flerleddede kar:

Kar med hals-øvre bug markering: Kar (a-c), der alle har tragtformet hals (tragtbægre). Det ene (kar c) er forsynet med øsken (øskerbæger).

Kar a: (FSM 50×6545). Ornamenteret helt kar med hals-øvre bug markering og tragtformet hals. Karret er ret skævt med en let oval rand og en lille bund, der sidder skævt i forhold til karrets midte, hvilket gør at karret ikke kan stå alene (Wackelboden). Randdiameter 37,5–41,0 cm, hals-øvre bug diameter 35,0 cm, største bugdiameter 39,7 cm, bunddiameter 8,0 cm, halshøjde 12,8 cm, øvre bughøjde 8,5 cm, nedre bughøjde 17,2 cm, totalhøjde 38,5 cm. Randornamentik: tredobbelt vinkelrække, halsornamentik: i alt 7 lodrette, enkelt vinkelrække, overgangen hals-øvre bug er ornamenteret med en vandret stikrække, øvre- til nedre bug er ornamenteret med lodrette linjebånd, hvor der mellem enkelte af linjerne, ofte de yderste i båndene, kan være en tværskravering. Ornamenteringsteknik: skråstik og alm. fure.

Kar b: (FSM 50×6546). 31 skår af ornamenteret helt kar med hals-øvre bug markering og konkav tragtformet hals. Karret er ovalt i randen, bunden der er let afrundet gør at karret vakler (Wackelboden). Randdiameter 14,4–15,9 cm, bunddiameter ca 5 cm, halshøjde 6,1 cm, øvre bughøjde 2,6 cm, nedre bughøjde 6,7 cm, totalhøjde 15,4 cm. Randornamentik: vandret stregrække afbrudt af lodrette linjebånd, der går halvt ned på halsen, overgangen hals-øvre bug: vandret stregrække afbrudt af brede linjebånd der rækker ned på den nedre del af bugen. Ornamenteringsteknik: almindelig fure.

Kar c: (FSM 30×6547). 46 skår af ornamenteret kar med hals-øvre bug markering, tragtformet konkav hals og øsken placeret lige under randen. Knap $\frac{1}{4}$ af karret er bevaret, heriblandt to øskener, der sandsynligvis har været modsatstillede. Beregnet randdiameter 17,0 cm, beregnet diameter i hals-øvre bug overgangen 13,8 cm, beregnet største bugdiameter 16,5 cm, halshøjde 6,2 cm, øvre bug højde 3,3 cm. Randornamentik: vandret stikrække, halsornamentik: storvinkelbånd der er vandret skrånkraveret, overgangen hals-øvre bug er ornamenteret med en vandret stikrække og herunder er der igen vandret skraveret storvinkelbånd. Ornamenteringsteknik: beviklet snor.

Enleddede kar:

Åbne skåle:

Kar d: (FSM 50×6548). 2 ornamenterede randskår af formodet åben skål. Karrets kant er afladet ved pålæggelse af vulst på randens inderside. Beregnet randdiameter 25 cm. Randornamentik: skødesløst udført, bølgeformet pålagt liste.

Diverse kar:

To kar kan ikke entydigt formbestemmes (kar e og f), men sandsynligvis drejer det sig om tragtbægre.

Kar e: (FSM 50×6549). 1 randskår af kar med konkav hals med dobbelt gennemboring i randen. Beregnet randdiameter 22 cm.

Kar f: (FSM 50×6550). 7 skår af bund til kar med ornamenteret bug. Bunddiametere er 4 cm. Bugornamentikken har bestået af lodrette linjebånd i almindelig fureteknik.

KAR FRA DEN STORE GRUBE (A258):

Enleddede kar:

Kar 1–9, hvoraf nr. 2 og 8 er lukkede, resten åbne.

Kar 1: (FSM 50×6478). 32 skår af en hel åben ornamenteret skål. Højde 17,5 cm, randdiameter 30,4 cm, bunddiameter 8,1 cm. Under randen 4 modstillede 4,4 cm lange ikke gennemborede øreformede knopper. Randornamentik: 3 tætstillede vinkelrækker. Karsiden ornamenteret med lodrette bånd. Under de 4 øreformede knopper et ca. 4 cm bredt vinkeludfyldt bånd afgrænset af to tværstiklinjer, mellem disse bånd et stigebånd afgrænset af tværstiklinjer og et bånd, der gruppevis er udfyldt med vandrette vinkler afgrænset af tværstiklinjer. De 4 øreformede knopper er ornamenteret med en stikrække. På indersiden af randen to vinkelrækker. Ornamentikken er udført i mejselstik, cardium, furestik og alm. fure. Karret er fejlbrændt i en del af randen (cintret og indadbøjet).

Kar 2: (FSM 50×6479). 61 skår af lukket ornamenteret skål, næsten hel, hvor kun bunden mangler. Randdiameter 34,6 cm, største bredde, ca. 1 cm under randen, er 34,9 cm. Bevaret højde 18 cm. Randornamentik: 2 tætstillede vinkelrækker. Karsiden er ornamenteret med forskellige slags lodrette bånd. På den ene halvdel af karrets omkreds veksler den mellem to forskellige, foroven knap 4 cm brede

båndtyper, nemlig stigebånd og vandret vinkeludfyldte bånd. På den resterende halvdel af karret er der dels 5 smalle (for oven knap 2 cm brede) vinkeludfyldte bånd og dels to sæt bånd bestående af et stigebånd og bånd med sidestiklinjer og et sæt bånd bestående af vinkeludfyldte bånd og et bånd med sidestiklinjer. Mellem disse to sidste grupper af bånd er der et, der i den øvre halvdel er et stigebånd og i den nedre et sidestikbånd, mellem disse to halvdele er der to rækker af lodrette stik. Sideornamentikken er nedad afsluttet af to vandrette vinkelrækker. Ornametikken er udført i mejselstik, furestik og alm. fure.

Kar 3: (FSM 50×6480). 45 skår af åben ornamenteret skål, hvoraf knap $\frac{1}{3}$ er bevaret. Beregnet randdiameter 21 cm. Randornamentik: 2 vandrette linjer, hvorunder en vandret vinkelrække. Karsiden er ornamenteret med forskellige slags lodrette bånd, der er afgrænset af 1–3 lodrette linjer. Båndene er udfyldt dels med vandrette vinkelrækker og dels med lodret anbragte enkeltvinkler. Sideornamentikken er nedad afsluttet med 2 skødesløst udførte vinkelrækker. Ornametikken er udført i mejselstik og alm. fure. Til karret hører nogle fejlbrændte randskår, der ikke kan anbringes.

Kar 4: (FSM 50×6481). 12 skår af åben ornamenteret skål, hvoraf $\frac{3}{5}$ af omkredsen er bevaret. Beregnet randdiameter 26 cm. Randornamentik: 3 tætstillede, små vinkelrækker. Karsiden er ornamenteret med lodrette bånd bestående af 7–8 tætstillede, lodrette linjer. Sideornamentikken er nedad afsluttet med 2 vandrette vinkelrækker. På indersiden af randen: 3 tætstillede, små vinkelrækker. Ornametikken er udført i punktskråstik og furestik. Størstedelen af karrets inderside er begyndende cintret ved fejlbrænding.

Kar 5: (FSM 50×6482). 77 skår af åben ornamenteret skål, hvoraf lidt over halvdel er bevaret. Ingen direkte forbindelse mellem bunden og resten af karret. Beregnet randdiameter 34 cm, bunddiameter 11 cm, karhøjde er 18 cm. Karrets yderside er ikke ornamenteret. På indersiden af randen: 2 storvinkelrækker. Kanten afladet med fingermærker. Ornamenteringsteknik: alm. fure. En del af karrets overflade er begyndende cintret ligesom nogle skår er fuldstændig fejlbrændte.

Kar 6: (FSM 50×6483). 36 skår af åben uornamenteret skål, hvor kun nedre del og bund mangler. Karret er let cintret og lidt skævt i formen, hvorved randdiameteren svinger mellem 28 og 30 cm.

Kar 7: (FSM 50×6484). 17 skår af åben uornamenteret skål, hvoraf halvdel er bevaret. Randdiameter 25,0 cm, bunddiameter 7,7 cm og karhøjde 15,6 cm. Et par skår til karret er cintret.

Kar 8: (FSM 50×6485). 7 skår af uornamenteret lukket skål, hvoraf $\frac{1}{4}$ er bevaret. Beregnet randdiameter 18,8 cm, største bredde 1 cm under randen 19,2 cm, bunddiameter 8 cm og karhøjde 12,4 cm.

Kar 9: (FSM 50×6486). 15 skår af uornamenteret åben skål, hvoraf $\frac{4}{5}$ af randen er bevaret. Beregnet randdiameter 24 cm.

Flerleddede kar:

Kar med hals-øvre bug markering: Kar 10–12. Disse adskiller sig fra hinanden ud fra halsens form og karrets proportioner. Kun et af disse (kar 10) har en tragtformet hals, der gør det til et tragtbæger.

Kar 10: (FSM 50×6487). 25 skår af ornamenteret kar med hals – øvre bug marke-

ring og tragtformet konkav hals. Karret er næsten komplet. Randdiameter 16 cm, hals – øvre bugdiameter 12,4 cm, største bugdiameter 12,8 cm, bunddiameter 5,9 cm, halshøjde 4,9 cm, øvre bughøjde 0,4 cm, nedre bughøjde 6,4 cm, totalhøjde 12,2 cm. Randornamentik: tredobbelt vinkelrække, halsornamentik: lodrette linjebånd af 5-6 linjer, øvre bug-nedre bugornamentik: lodrette linjer. Ornamenteringsteknik: mejselstik, furestik og alm fure. Karrets ene halvdel er stærkt fejlbrændt.

Kar 11: (FSM 50×6488). 154 skår af kar med hals-øvre bug markering og konisk hals. 32 af skårene kan sammensættes til en større kardel, der udgør over halvdelen af karret. Randdiameter 25 cm, hals-øvre bugdiameter 30 cm, største bugdiameter 32 cm, bunddiameter 7,0 cm, halshøjde 7,9 cm øvre bug højde 2,8 cm, nedre bughøjde 19,4 cm, totalhøjde 30,1 cm. Overgangen hals-øvre bug er markeret ved en vandret linje i alm. fureteknik. En del af skårene er cintret.

Kar 12: (FSM 50×6489). 39 skår af ornamenteret kar med hals-øvre bug markering, kraftig afrundet øvre bug og tragt - til cylinderformet hals. $\frac{4}{5}$ af karret er bevaret. I halsknækket er 2 knap modstillede, 2,8 cm brede øskener, hvoraf kun den ene er gennemboret. Randdiameter 19,5 cm, hals-øvre bugdiameter 19,5 cm, største bugdiameter 21,7 cm, bunddiameter 6,9 cm, halshøjde 4,9 cm, øvre bughøjde 1,1 cm, nedre bughøjde 6,4 cm, totalhøjde 12,4 cm. Randornamentik: vandret krydsskraveret bånd, herunder dobbelt vinkelrække, halsornamentik: lodrette stregbånd af 5 streger, skulder til lidt under største bugbredde ornamenteret med tætstillede lodrette streger, hvorunder dobbelt vinkelrække. Øskener ornamenteret med lodret stregrække. Ornamenteringsteknik: mejselstik, furestik og alm. fure. En mindre del af karret er begyndende cintret.

Skulderkar: Kar 13–15

Kar 13: (FSM 50×6490). 55 skår af ornamenteret skulderkar med konisk hals. Lidt over halvdelen af karret er bevaret. På skulderen to modstillede 5,2 cm brede øskener. Randdiameter 24,8 cm, hals-skulderdiameter 27,9 cm, diameter i skulder-bugknækket 31,6 cm, halshøjde 5,0 cm, skulderhøjde 1,3 cm. Randornamentik: enkel vandret linje, hvorunder 2 vinkelrækker, på halsen felter af lodrette linjebånd med vinkelkonturer. Skulder ornamenteret med hængende krydsskraveret vinkelbånd med dobbelkonturlinje. Bugen er uornamenteret. Øskener ornamenteret med lodrette stregrækker. Ornamenteringsteknik: punktskråstik, furestik og alm. fure.

Kar 14: (FSM 50×6491). 51 skår af ornamenteret skulderkar med konisk til cylindrisk hals. Ca $\frac{2}{3}$ af karret er bevaret. Randdiameter 32,0 cm, hals-skulderdiameter 32,2 cm, diameter i skulder-bugknækket 34,6 cm, halshøjde 5,4 cm, skulderhøjde 1,3 cm, nedre bughøjde ca 15 cm, totalhøjde ca. 22 cm. Randornamentik: vandret stigeband, hvorunder enkelt vinkelrække. På halsen felter af lodrette linjebånd bestående af 3-4 linjer. Fra hals-skulderknæk til halvt ned på bugen: felter med lodrette linjebånd, herunder vandret dobbelt vinkelrække. Ornamenteringsteknik: mejselstik, furestik og alm. fure.

Kar 15: (FSM 50×6512): 15 skår af ornamenteret skulderkar med cylindrisk hals. Karret er kun bevaret i små fragmenter, hvorfor følgende rekonstruktion er med forbehold. På skulderen er der én (måske har der været to modstillede) øskener. Randdiameter 21 cm. Randornamentik: to vandrette linjer, hvorunder 2 vinkelrækker, på halsen felter med lodrette vinkelbånd, der enten er lodret linjeudfyldt eller udfyldt med vandrette vinkelrækker. Fra skulderen og ned på øverste del af

bugen: gruppe af lodrette linjebånd, herunder mindst to vandrette vinkelrækker. Øskenen og bugen derunder er ornamenteret med vandrette felter af dobbelte vinkelrækker. Ornamenteringsteknik: alm. fure.

Kar med skulder-bug markering

Kar 16–20

Kar 16: (FSM 50×6495). 17 skår af uornamenteret kar med markeret skulder-bugknæk og tydelig skulder uden markeret overgang til konisk hals. Knap $\frac{1}{3}$ af karret er bevaret. Beregnet randdiameter 20,5 cm, beregnet diameter i skulder-bugknækket 25 cm, skulder-halshøjde 5 cm. En del af randen er begyndende cinctret.

Kar 17: (FSM 50×6492). 148 skår af ornamenteret, næsten helt kar kun med skulder-bug markering og konisk hals. Karret er stærkt deformeret ved fejlbrænding, hvorfor diametermål kun er med et par cm's nøjagtighed og højdemål kun med en cm's nøjagtighed. Randdiameter ca. 31 cm, diameter i skulder-bugknækket ca. 43 cm, bunddiameter ca. 14 cm, skulder- plus halshøjde ca. 11 cm, bughøjde ca. 23 cm, totalhøjde ca. 34 cm. Randornamentik: enkelt vinkellinje. Ornamentik på skulder og øvre del af bugen: række af lodrette linjer. Ornamenteringsteknik: udelukkende pålagte lister med U-formet tværsnit.

Kar 18: (FSM 50×6493). 69 skår af ornamenteret kar kun med skulder-bugmarkering og konisk hals. Knap halvdelen af karret har kunnet sammensættes. Beregnet randdiameter 35 cm, beregnet diameter i skulder-bugknækket 45 cm, beregnet bunddiameter 15 cm, skulder-plus halshøjde 10,5 cm, bughøjde 28 cm, totalhøjde 38,5 cm. Randornamentik: hængende enkelt guirlande. Ornamenteringsteknik: pålagt liste med V-formet tværsnit.

Kar 19: (FSM 50×6494). 131 skår af ornamenteret kar kun med skulder-bug markering. Ca. $\frac{1}{4}$ af karret er bevaret, bl.a. næsten hel profil. Karret er meget fejlbrændt i randpartiet, der krænger stærkt udad; nøjagtig rand- og halsform kan derfor ikke gengives, men må ud fra de bevarede skår skønnes at have været af konisk form. Randdiameter er uvis, beregnet diameter i skulder-bugknækket 39 cm, bunddiameter 11,1 cm, skulder- plus halshøjde ca. 10 cm, bughøjde 26 cm, totalhøjde ca. 36 cm. Randornamentik: vandret række af lodrette enkeltlinjer. Ornamentik på skulder og øvre del af bugen: række af lodrette enkeltlinjer. Ornamenteringsteknik: pålagte lister med U-formet tværsnit.

Kar 20: (FSM 50×6505). 31 skår af ornamenteret kar med skulder-bug markering, konkav til konvex hals og 2 sæt modstillede, over hinanden siddende øskener med dobbelt gennemboring. Øskener placeret dels ved randen og dels på skulder-bug markeringen. Randdiameter 21,1 cm, bugdiameter 22,0 cm, bunddiameter 7,0 cm, hals- plus skulderhøjde 6,9 cm, bughøjde 13,2 cm og totalhøjde 20,1 cm. Randornamentik: vandret linje. Ornamentik på halsen til skulder-bug markeringen: felter med linjebånd af 4 lodrette linjer. Ornamenteringsteknik: furestik.

Kar uden markerede overgange

Kar 21–29 hvor karrene 21–27 er svungne s-formede og karrene 28–29 er dobbelt koniske.

Kar 21: (FSM 50×6496). 89 skår af ornamenteret kar uden markerede overgange og med konkav hals. Karret er stærkt forbrændt. $\frac{2}{3}$ af randen kan sammensættes til et ovalt omrids. Målene er delvis skønnede. Beregnet randdiameter 22 cm, be-

regnet diameter i skulder-bugovergangen 25,5 cm, hals-skulderhøjde 12 cm. Randornamentik: 2 rækker af små gruber. Ornamenteringsteknik: cylinderstik (en 4 mm bred tilskåret pind, der er stukket 3–4 mm ind).

Kar 22: (FSM 50×6497). 37 skår af kar uden markerede overgange og med konkav hals. $\frac{3}{4}$ af karret er bevaret, resten ødelagt ved fejlbrænding. Randdiameter 17,4 cm, diameter i skulder-bugovergangen 20,4 cm, bunddiameter 10,3 cm, hals- plus skulderhøjde 6,0 cm, bughøjde 10,6 cm, totalhøjde 16,6 cm.

Kar 23: (FSM 50×6498). 17 skår af kar uden markerede overgange og med konkav- til konisk hals. Ca. $\frac{1}{4}$ af karret er bevaret. Beregnet randdiameter 17 cm, diameter i skulder- bug overgangen 22 cm, hals- plus skulderhøjde 8 cm.

Kar 24: (FSM 50×6499). 41 skår af kar uden markerede overgange og med konkav hals. $\frac{2}{3}$ af karret er bevaret. Randdiameter 23,3 cm, diameter i skulder-bug overgangen 25,6 cm, bunddiameter 8,5 cm, hals- plus skulderhøjde 6,8 cm, bughøjde 17,3 cm, totalhøjde 24,1 cm.

Kar 25: (FSM 50×6500). 62 skår af kar uden markerede overgange og med konkav hals. Omkring halvdelen af karret er bevaret. Randdiameter 24,5 cm, diameter i skulder- bug overgangen 30,2 cm, hals- plus skulderhøjde 8,2 cm.

Kar 26: (FSM 50×6501). Helt kar uden markerede overgange og med konkav hals. Karret har én gennemgående revne efter en sprængning. Randdiameter 14,2 cm, diameter ved skulder-bug overgangen 14,5 cm, bunddiameter 5,0 cm, hals- plus skulderhøjde 6,2 cm, bughøjde 5,6 cm og totalhøjde 11,8 cm.

Kar 27: (FSM 50×6502). 4 randskår af kar uden markerede overgange og med konkav hals. Beregnet randdiameter 20 cm, beregnet diameter i skulder-bug overgangen 22 cm, hals- plus skulderhøjde 6,9 cm. Skårene viser begyndende tegn på cintring.

Kar 28: (FSM 50×6503). 192 skår af ornamenteret kar uden markerede overgange og med konisk hals (dobbeltkonisk kar). Ca. $\frac{3}{4}$ af karret er bevaret. Randdiameter 25,8 cm, diameter i skulder-bug overgangen 30,6 cm, skulder- plus halshøjde 8,9 cm. Randornamentik: række af stik. Ornamenteringsteknik: cylinderstik.

Kar 29: (FSM 50×6504). 44 skår af uornamenteret kar uden markerede overgange og med konisk hals. Karret er meget stærkt forbrændt og deformet, hvorfor form og mål måske ikke er helt nøjagtige. Beregnet randdiameter 40 cm, beregnet diameter i skulder- bug overgangen 41,5 cm. Skulder- plus halshøjde 10,3 cm.

Fodskåle: Kar nr. 30.

Kar nr. 30: (FSM 50×6506). 38 skår af ornamenteret fodskål. Ca. $\frac{3}{4}$ af karret er bevaret, især er den øvre del af skålen fejlbrændt. Fodskålen består af en spidsbundet skål og en konvex fod. På overgangen skål-fod er der anbragt to modstillede hanke. Skålens randdiameter er 26,5 cm, dens højde er 12 cm. Diameter ved overgangen skål-fod er 16 cm, ved fodens nedre del er diameteren 21,2 cm. Fodens højde er 16,8 cm. Fodskålens totalhøjde er 23,2 cm. Skålens randornamentik: vandret dobbeltlinje, herunder er den ydre skålside opdelt i felter af ca. 5 cm bredde ornamenteret med lodrette linjebånd med vinkelkonturer. Ved overgangen skål-fod er der en vandret vinkelrække. Foden er opdelt i 6 felter af 4–5 cm bredde ornamenteret med lodrette linjebånd med vinkelkonturer. Nederst på foden vandret dobbeltlinje. Hankene er ornamenteret med lodrette linjer. Ornamenteringsteknik: mejselstik og alm. fure.

Cylinderformede kar: Kar nr. 31

Kar 31: (FSM 50×6507). 14 skår af et cylinderformet kar med vandret gennembo-ret øsken. Bevaret højde 9,7 cm. Beregnet bunddiameter 14,1 cm.

Lerskiver: nr. 32–35

Fund 32: (FSM 50×6508). Et randskår af ornamenteret lerskive. Randdiameter ikke mulig at bestemme. Tykkelse 2 cm fra randen er 1,1 cm. Er i randen ornamenteret med en kreds af dybt, lodret nedstukne gruber. Ornamenteringsteknik: cylinderstik.

Fund 33: (FSM 50×6509). 1 randskår af uornamenteret lerskive. Beregnet randdiameter ca. 14 cm, tykkelsen 2 cm fra randen er 1,0 cm.

Fund 34: (FSM 50×6510). 3 skår af dårligt bevaret uornamenteret lerskive. Beregnet randdiameter ca. 16 cm, tykkelsen 2 cm fra randen 0,8 cm.

Fund 35: (FSM 50×6511). 3 skår af dårligt bevaret lerskive. Ikke muligt at bestemme randdiameteren. Tykkelse 2 cm fra randen 1,2 cm.

Diverse kar af ubestemt form nr. 36–44

Kar 36: (FSM 50×6513): 10 skår af ornamenteret kar af uvis form med konisk hals. Rand og hals har været ornamenteret med lodrette vinkelbånd udfyldt med vandrette vinkellinjer. Ornamenteringsteknik: mejselstik.

Kar 37: (FSM 50×6514). 1 ornamenteret randskår af uvis kartype. Randornamentik: 3 tætstillede, små vinkelrækker, herunder felter med lodrette linjebånd. På innersiden af randen 2 tætstillede, små vinkelrækker. Ornamenteringsteknik: spatelstik og alm. fure.

Kar 38: (FSM 50×6515). 1 ornamenteret skår af uvis kartype. Randornamentik: 1,2 cm under randen en skråt indstukken grube. Ornamenteringsteknik: punktstik.

Kar 39: (FSM 50×6516). 1 ornamenteret randskår af uvis kartype med cylindrisk hals. Randornamentik: 1,5 cm under randen en vandret gruberække. Ornamenteringsteknik: cylinderstik.

Kar 40: (FSM 50×6517). 3 skår af ornamenteret kar af uvis type med konisk hals. Beregnet randdiameter: 22,5 cm. Randornamentik: 2 cm under randen en vandret gruberække. Ornamenteringsteknik: punktstik.

Kar 41: (FSM 50×6518). 2 randskår af kar af uvis type (sandsynligvis af en skål). Beregnet randdiameter 23 cm.

Kar 42: (FSM 50×6519). 1 ornamenteret randskår af kar af uvis type. Under karrets rand ansats til øsken. Randornamentik: 2 vandrette linjer. Ornamenteringsteknik: tosnoet snor.

Kar 43: (FSM 50×6520). 1 ornamenteret skår af uvis kartype. Ornamenteret med lodrette linjer. Ornamenteringsteknik: furestiklinje og tværstiklinje, hvor grundlinjen er en furestiklinje.

Kar 44: (FSM 50×6521). 1 ornamenteret skår. Ornamenteret med lodrette linjer. Ornamenteringsteknik: alm. fure.

SUMMARY

Sarup. Two pits from two foundation periods

In Sarup, south-western Funen, a large fortified camp of the Funnel Beaker culture is currently under excavation, and has already been mentioned in KUML 1973/1974 (1). The investigations have so far revealed two phases of fortification. The oldest fortified structure, which encloses an area of about 4 hectares, runs north-south and consists of a 250 m long palisade ditch, in front of which there is a double system of rampart ditches interrupted at intervals by causeways. This oldest system is dated from finds from the bottom of the rampart ditches and in the palisade ditch to the transition between Early and Middle Neolithic Funnel Beaker culture. The younger system of fortifications runs almost east-west over the first (2). The fortification consisted here of merely a double row of rampart ditches, interrupted like their predecessors by causeways. This system is tentatively dated to Middle Neolithic, Period II, and the fortified area is only half the size of the earlier one, about 2 hectares.

It is remarkable that some of the rampart ditches have been filled up in several stages, showing a series of culture layers with artefacts, separated by sterile sand (3). It is thus possible to distinguish several settlement phases, the relative dating of which is apparent from the stratigraphy.

By means of this stratification it has been possible in one ditch alone to distinguish four culture layers presumably representing a similar number of building phases (4), which are now being sought inside the fortified area. So far only a small area has been exposed by means of south-north trial trenches and a surface excavation at the northern part of the site, but it is the intention to expose the whole area during the coming years in order to reveal the character of this so far unique structure.

Two pits of many located at the southern end of the structure were investigated in 1974 (5,6). These two pits have a form and content which justify their presentation now. The small pit (A 212) contained a large funnel beaker containing other vessels which were contemporaneous with the finds at the bottom of the rampart ditches in the oldest fortification system, and the large pit (A 258) almost exclusively contained pottery wasters contemporaneous with the next oldest layer in the rampart ditches (7) and with the younger fortification system. It is hoped that in time a clearly defined phase division of the Sarup find will be possible, related to the stratigraphy of the rampart ditches.

In the following each of the two pits with contents will be described. In the appendix p. 33 there is also a catalogue in Danish of all the vessels found. The pottery is shown at the scale of 1:3, apart from the vessels no. a, 6-9 and 16-29, which are shown 1:5.

THE SMALL PIT (A 212)

The large vessel filled practically the whole pit (fig. 1) (8) and proved during the subsequent excavation and reconstruction to be a complete funnel beaker (fig. 2) (vessel a, see Appendix). An excavation of this vessel exposed, at a level with the neck, sherds of three other vessels (d-f) (fig. 3), 9 single sherds and a flint chip. Further excavation of the large vessel revealed surfaces of a decorated funnel beaker (vessel b (fig. 2), and a lugged beaker (vessel c) (fig. 2). In addition there were some few burnt bones and a considerable amount of carbonized corn (9).

The large vessel with its content of a further complete vessel, 4 fragmented vessels, 9 sherds, bones and corn, constitutes an integral find deposited as a single unit (12). Why it was permitted to remain or why it was deposited is guesswork. It may be a storage vessel, the contents of which were never used; but there is much to suggest that it was an offering of some kind.

The finds from the small pit (A 212):

The large vessel (vessel a) (fig. 2) is a funnel beaker which on its shape should be referred to Becker's type C (13), but on its rim ornament of horizontal triple chevrons should be assigned to Becker's type D. On the neck is the rather unusual ornament of vertical chevrons. The small funnel beaker (vessel b) (fig. 2), which like all the following vessels lay inside the large one (vessel a), must on the evidence of shape and decoration be referred to Becker's C-type (20). The lugged vessel (vessel c) (fig. 2), of which only part is preserved, has two lugs placed just beneath the rim. The beaker has the same ornament on the neck as on the belly, of large chevron bands executed in wrapped cord. Parallels to this beaker are found in Schwabedissen's weakly defined Fuchsberg phase (21). The remaining vessels (d-f) (fig. 3) comprise i.a. an open bowl decorated with a horizontal wavy line under the rim and two funnel beakers.

Dating of the pit:

On the evidence of vessels a-c the pit must be given a dating synchronous with the Fuchsberg phase, which is placed late in the Early Neolithic (24). It should be pointed out, however, that the large funnel beaker (vessel a) (fig. 2) is of the D-type dated by Becker to the Middle Neolithic (25, 26). The Fuchsberg phase must be considered as transitional between Early and Middle Neolithic. A C14 dating of the carbonized corn yielded a date of 2630 ± 70 B.C. (K-2628) (81).

THE LARGE PIT (A 258)

This pit had an elongated oval shape, 118×190 cm, and was dug about 30 cm into the subsoil sand. (fig. 4). The bottom 6 cm consisted of a thick, sticky, black culture layer containing 10 small burnt bone fragments, 1 charred bone implement (fig. 18), a couple of hazelnut shells, a few cobbles and a quern rubber. Above this was an up to 24 cm thick layer consisting of a compact pottery material (fig. 4). In the south-eastern half of the pit, where the pottery was not so evident, was a layer with large fragments of clay daubing. The pottery layer comprised 2434 sherds of at least 44 vessels (vessels 1-44). In addition it contained a large fragment of a thinbutted axe (fig. 17), a smaller polished chip, a B-blade and 8 pieces of flint swarf, 5 of which are fire-cracked. This pit differs from the large number of rubbish pits and culture levels in the ditches (29) so far investigated in Sarup in that there are hardly any flint chips, which predominate in other pits. It also differs in that a large part of the pottery consists of wasters, in some cases so deformed and washed out, that they were impossible to recover. This pit with its large pile of pottery is interpreted as the remains of a single abortive firing, which probably occurred in the vicinity.

The finds from the large pit (A 258):

The pit contained 2434 sherds, which may be assigned to 44 vessels (see Appendix). The vessels are described according to the system worked out for the

treatment of the Sarup pottery, which is most often highly fragmented. This system is based on a division of pots into un- and polysegmented vessels. To the unsegmented vessels belong the bowls (vessels 1-9) (fig. 5-7). Morphologically, these have a rim diameter which is 1.5 times the height of the bowl and a narrowing towards the base, which has a diameter of $\frac{1}{3}$ of the rim (37). Five of the bowls are decorated. The outer surface of these bowls consists ornamentally of a horizontal field under the rim and vertical bands down the side, alternately plain.

The polysegmented vessels are divided into neck, belly and often in between overbelly or shoulder (33). They are then divided again according to whether and where there are one or more marked transitions between these segments.

Vessels 10-12 (fig. 8) belong to the group with a marked transition between neck and shoulder, a group to which funnel beakers, for instance, also belong. These three vessels differ from one another.

Three vessels 13-15 (fig. 9) have a marked junction between belly and shoulder and between shoulder and neck and therefore belong to the group termed shouldered vessels. All three are decorated.

Vessels 16-20 (fig. 10-11) are allotted to the group with a sharp transition between shoulder and belly. Four of the vessels have a conical neck (16-19). Vessels 17-19 are large, decorated vessels with the greatest width at the shoulder/belly junction of 39-45 cm. The height is between 34 and 38½ cm. The vessels are decorated with applied mouldings which may have the form of a chevron, festoons or a row of vertical lines. Vessel 20 differs from the other vessels in having two sets of opposed lugs with vertical perforations.

To the group of vessels without sharp junctions are allotted vessels 21-29 (fig. 12-13), which are again sub-divided according to whether the neck has a concave or conical form. The vessels have a rim diameter of about 20 cm and their greatest width at the belly. Only two of these vessels are decorated (no. 21 and 28). The ornament is a stab row below the rim.

No. 30 (fig. 14) is a convex open bowl with a foot with convex sides.

Vessel no. 31 (fig. 14) is cylindrical and is of a type which is not common in the Danish islands (60).

The remaining vessels (no. 32-44) (fig. 15-16) are in each case represented by only one or a few sherds. It is not certain whether they belong to the above-mentioned abortive firing or whether they have accidentally found their way into the pit. Two sherds (vessels 42 and 44) (fig. 16) seem subjectively to derive from an earlier settlement. Of these remaining vessels, no. 32-35 (fig. 15) can be assigned to the group of clay discs. One of these is decorated with a row of cylinder stabs along the rim (66).

In addition to pottery the pit contained the remains of a quern rubber with a slightly convex surface. There are also remains of a fire-fractured flint axe (fig. 17) of the thin-butted type with polished raised face and slightly polished, convex narrow side (76). Finally, there are the remains of a small bone chisel (fig. 18) found beneath the pottery. The bone chisel is thought to be a decoration tool.

The pit pottery exhibits a general similarity to the pottery from the Blandebjerg find (72), which is dated to Middle Neolithic Period II.

In addition to the functional difference between the two pits, where the small one must be a storage or votive pit, while the large one is probably a refuse pit for wasters, there is also a chronological difference. The small pit is dated to the transition between Early Neolithic and Middle Neolithic or the first phase of the Middle Neolithic, depending on the definition of the beginning of the period, whereas the large pit should be assigned to Middle Neolithic Period II.

In the rampart ditches each of these periods is represented by almost identical pottery. The oldest is found in the bottom layers of the first established ditch row, and the small pit thus represents the earliest period of fortification. The material corresponding to that from the large pit occurs in the ditches of the later fortification, however, and also in the upper layers of the ditches of the earliest, at a period when these were almost completely covered.

The finds presented here are naturally too small to give a complete picture of the pottery material from the various periods, but as excavation progresses, there is reason to hope that there will through the correspondences between the stratigraphy of the ditches and the finds from pits in the area limited by the fortifications be found an almost complete series of the pottery of the period in its various varieties within closely defined periods. This will provide an excellent opportunity to determine the age of other finds and not least to understand the character and purpose of the fortification.

Niels H. Andersen
Forhistorisk Museum, Moesgård

Tegning: Elsebet Morville
Oldsagsfoto: Preben Dehlholm
Oversættelse: Peter Crabb

NOTER

- 1) Andersen, Niels H.: En befæstet, yngre stenalderboplads i Sarup. Foreløbig meddelelse. Fynske Minder 1974 p. 71–88.
Andersen, Niels H.: Sarup. Et befæstet neolitisk anlæg på Sydvestfyn. Kuml 1973–74, p. 109–120.
Andersen, Niels H.: Befæstet stenalder. Skalk 1975, nr. 2, p. 3–8.
Andersen, Niels H.: Die Neolitische Befestigungsanlage in Sarup auf Fünen (Dänemark). Archäologisches Korrespondenzblatt 1975, (b) Heft 1, S. 11–14.
- 2) Andersen, Niels H.: 1975 (b) Tafel 2. og 1975 (a) s. 4.
- 3) Andersen, Niels H.: 1974 p. 73.
- 4) op. cit.
- 5) Undersøgelserne i Sarup sker som et samarbejde mellem Fyns Stiftsmuseum, Odense og Forhistorisk Museum, Moesgård. Undersøgelserne støttes finansielt af Statens humanistiske forskningsråd. Der skal her rettes en særlig tak til ejerne af jorden, gdr. Laurids Lauridsen og overstyrmænd Jens Rytter, Sarup, for den store imødekommenhed, de viser udgravningerne.
- 6) Andersen, Niels H.: 1975 (a) p. 6–8 og 1975 (b) p. 13 og Tafeln 4,2–6,2.
- 7) F.eks. lagene S 146 og S 11, delvis publiceret i Andersen, Niels H. 1974
- 8) Denne grube er tidligere kort omtalt i Andersen, Niels H. 1975 (a) p. 6–7 og 1975 (b) p. 13 og Tafel 4,2 og 5,1.
- 9) I lerkar a blev der i alt fundet 0,1 korn. Se Jørgensen, Grethe Kuml 1976 s. 47.
- 10) Overpostbud Anders Jæger, Bogense skal hermed takkes hjerteligt for det store arbejde han har haft med restaureringen af karrene fra denne grube.
- 11) Se Ebbesen, Klaus: Die jüngere Trichterbecherkultur auf den dänischen Inseln. Arkæologiske Studier vol II, København 1975, p. 12–15, se også P. Stehli, Keramik p. 86–87 i Farruggia, Kuper, Lüning og Stehli: Der Bandkeramische Sidelungsplatz, Langweiler 2, Rheinische Ausgrabungen, Band 13, Bonn 1973, hvor der gives en megen fornuftig

- begrundelse angående benyttelsen af grubeinventar til elementanalyser i forhold til elementanalyser på enkeltkar, hvis kombination man ikke a priori kan regne med viser kronologi, se også Matthews, J.: Application of matrix analysis to archæological problems. *Nature* vol 198, june 8, 1963 p. 932.
- 12) Netop i dette område af pladsen er der udgravet en grube (A 264), der kun indeholdt 2 parallelliggende hele, tyndnakkede flintøkser.
 - 13) Becker, C. J.: Mosefundne Lerkar fra yngre Stenalder. *Aarb. f. nord. Oldk. og Hist.* (cit. Aarb.), 1947, p. 70
 - 14) Op. cit., p. 71–72.
 - 15) Ebbesen, K.: 1975 p. 59.
 - 16) Berg, H., 1951. Klintebakken. En boplads fra yngre Stenalder på Langeland. *Meddelelser fra Langelands Museum*. Rudkøbing 1951, fig. 13 og Tavle X, 13.
 - 17) Thorvildsen, Knud: Grønhøj ved Horsens. *Aarb.* 1946 p. 81 fig. 5 nederst til venstre.
 - 18) Kar nr. X 2807, A 307 og A 174.
 - 19) Schwabedissen, H.: Ein horizontierter »Breitkeil« aus Satrup und die manigfachen Kulturverbindungen des beginnenden Neolithikums im Norden und Nordwesten. *Palaeohistoria* vol XII, Groningen 1966 (1967), p. 416.
 - 20) Se note 13.
 - 21) Schwabedissen 1966 p. 416, Abb. 8, og H. Schwabedissen: Die Ausgrabungen im Satruper Moor, *Offa* 16, 1957/58 p. 7 og abb. 14.
 - 22) Bl.a. Rævebakken, Sdr. Nærrå, Røjlemose på Fyn, Toftum ved Horsens, Hjordkær ved Åbenrå og Årup ved Ringkøbing. Forf. forbereder sammen med T. Madsen, Århus Universitet en fremlæggelse af disse fund.
 - 23) Becker, C. J.: Coarse Beakers with »Short-Wave Moulding«. *PPS* vol. XXI, 1955, p. 67.
 - 24) Schwabedissen, H.: Der Übergang vom Mesolithikum zum Neolithikum in Schleswig-Holstein. Führer zu vor-und frühgeschichtlichen Denkmälern. Band 9. Mainz am Rhein 1968, p. 10 og 24.
 - 25) Becker, C. J. 1947 p. 76–77.
 - 26) På selve Fuchsberg-pladsen forekommer der skår af D-bæger, Schwabedissen 1957/58 Abb 14 b.
 - 27) Winther, J.: Troldebjerg. Tillæg. *Rudkøbing* 1938 p. 10 fig. 13 øverst til højre.
 - 28) Denne grube og fundene herfra er tidligere kort omtalt i: Andersen, Niels H.: 1975 a p. 6 og 8. og 1975 b p. 13 og Tafel 5,2 og 6,1.
 - 29) Andersen, Niels H.: 1974.
 - 30) Se note 12.
 - 31) Der skal her især rettes en tak til civilværnepligtig Per Ole Schovsbo og restaurator Gunner Laustsen for det store arbejde de har gjort på Forhistorisk Museum's konserveringsanstalt ved sammensætningen af disse fejlbrændte kar.
 - 32) Ebbesen, K.: 1975 p. 44.
 - 33) Betegnelsen »øvre bug« anvendes kun ved kar der har en øvre markering (f.eks. tragtbægrene).
 - 34) Glob, P. V.: *Danske Oldsager II. Yngre Stenalder*. København 1952. nr. 140–147.
 - 35) Glob, P. V.: 1952 nr. 150, 166–172.
 - 36) Kjærø, P.: Jættestuen Jordhøj. *Kuml* 1969 p. 32.
 - 37) Winther, J.: Blandebjerg. *Rudkøbing* 1943, p. 18.
 - 38) Winther, J.: 1943, p. 16–18 og fig. 24–25 og Kaelas, Lili: Till frågan om »Gånggriftstidens« början i Sydsandinavien. *Fornvännen*, 1951, p. 345–346.
 - 39) Se note 38.
 - 40) Becker, C. J. 1947, p. 71–73.
 - 41) Thorvildsen, Knud: 1946, p. 81, fig. 5, Mark og Montre 1971, p. 9 fig. 4 og Berg, Hakon: Langdolmen bei Pæregaard, Langeland, *Acta Archaeologica* vol. XXVII, 1956 p. 115.
 - 42) Becker, C. J.: 1947, Pl. X, 1 og p. 73–74.
 - 43) Davidsen, Karsten: Neolitiske lerskiver belyst af danske fund. *Aarb.* 1973, p. 12–13, note 39.
 - 44) Se f.eks. Becker, C. J.: The Date of the Neolithic Settlement at Trelleborg. *Acta Archaeologica* vol. XXVII, 1956 p. 94, fig. 3, 6 og Glob, P. V.: 1952, nr. 145.

- 45) Se note 36.
- 46) Müller, Sophus: *Oldtidens Kunst i Danmark. Stenalderens Kunst*, København 1918, nr. 146, 154–155 og Ebbesen, Klaus: 1975: p. 85 fig. 55,1.
- 47) En lignende er afbildet i Becker, C. J.: 1947, Pl. X,3.
- 48) Winther, J.: 1943, p. 7 fig. 35.
- 49) Winther, J.: 1943, p. 21 fig. 23.
- 50) Bl.a. Berg, Hakon: *En mellemneolitisk gravhøj med to pæreformede dyssekamre*. Fynske Minder 1974, p. 67, fig. 14. Becker, C. J.: 1956, p. 96 fig. 6, Becker, C. J.: 1947, p. 119 og Pl. XXVIII = Glob, P. V.: 1952, nr. 184.
- 51) Et kar med lodret gennemboet øsken er fundet i Grønhøj jættestuen, se Thorvildsen, Knud: 1946, p. 78, fig. 3e.
- 52) Winther, J.: *Lindø. En boplads fra Danmarks yngre stenalder*. Rudkøbing 1926, p. 53 fig. 105 og p. 55 fig. 118.
- 53) Davidsen, Karsten: 1973, p. 16 fig. 5, 1–2.
- 54) Andersen, Niels H.: 1974, p. 87 fig. 10, k, l og n.
- 55) I voldgravsafsnittet A 201, lag S 402, der skal dateres til MN II er bevaret fragmenter af to fodskåle.
- 56) Kjærøum, P.: *Tempelhus fra stenalderen*. Kuml 1955 p. 7–35, Kjærøum, P.: *Storstensgrave ved Tustrup*. Kuml 1957 p. 9–23 og Kjærøum, P.: 1969, p. 44.
- 57) Berg, H.: 1951 p. 13–14 og Kaelas, L.: 1951, p. 351–54.
- 58) Kjærøum, P. 1969, p. 44.
- 59) Brøndsted, J.: *Danmarks Oldtid I*. 1957 p. 242 yderst th, også omtalt i Davidsen, K.: 1973, p. 10 note 34.
- 60) Ebbesen, K.: 1975, p. 20 note 74.
- 61) Marseen, O.: *Ferslev huset*. Kuml 1960, p. 50 fig. 16.
Forssander, J. E.: *Skånsk megalitkeramik och kontinentaleuropeisk stenålder*. Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum 1936, p. 49 fig. 36.
- 62) Schwabedissen, H.: *Fruchtschalen aus Schleswig-Holstein und ihre Zeit*. Offa 12, 1953, p. 19, abb. 3 b 19.
- 63) Knöll, Heinz: *Die Nordwestdeutsche Tiefstichkeramik und ihre Stellung im Nord- und Mitteleuropäischen Neolithikum*. Münster 1959, p. 17 og Bakker, J. A.: *De Westgroep van de Trechterbekercultur*. Cingula IV, Universiteit von Amsterdam 1973, f.eks. IV, p. 6,2.
- 64) Niklasson, N.: *Studien über die Walternienburg-Bernburger Kultur I*. Jahresschrift für die Vorgesch. der sächsisch-thüringischen Länder. 13, 1925 f.eks. Tafel XII, 6–7 og Tafel XLI, 1, 2 og 20, og Behrens, H.: *Die Jungsteinzeit im Mittelbe-Saale-Gebiet*. Berlin 1973, p. 103 abb. 40, g.
- 65) En gennemgang af de mange skår i materialet der ikke kan henføres til sikre kar viser ikke yderligere rester af skår til lerskiver.
- 66) Davidsen, K.: 1973 p. 28.
- 67) Davidsen, K.: 1973 p. 36–41 og Lüning, Jens: *Die Michelsberger Kultur*. 48. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1967, p. 63–67.
- 68) Becker, C. J.: 1947 p. 70 og 72.
- 69) Becker, C. J.: 1947, p. 72, Berg, H.: 1951, Pl. I, 1 og Andersen, Niels H.: 1974 p. 81, fig. 6 a.
- 70) Karret med tosnoet snor (kar nr. 42) er sandsynligvis kommet tilfældigt ned i denne grube.
- 71) Ebbesen, K.: 1975 p. 129–130.
- 72) Winther, J.: 1943.
- 73) Winther, J.: 1943, f.eks. fig. 25.
- 74) Davidsen, K.: 1973, p. 10 note 34 og p. 23–24, note 61.
- 75) Schwabedissen, H.: 1953, p. 44.
- 76) Becker, C. J.: *Den tyknakkede flintøkse*. Aarb. 1957 p. 12–13, og Becker, C. J.: *Studien zu Neolithischen Flintbeilen*. Acta Archaeologica vol. XLIV 1973, p. 126–127.
- 77) Skaarup, Jørgen: *Stengade*. Meddelelser fra Langelands Museum. Rudkøbing 1975, p. 38.
- 78) Becker, C. J.: 1957 p. 23.

- 79) Glob, P. V.: 1952: nr. 280-82.
- 80) Glob, P. V.: 1952 nr. 279 og Clarke, D. L.: Beaker Pottery of Great Britain and Ireland. Cambridge 1970, p. 9-11 og fig. 1.
- 81) Venligst meddelt mig i brev af 21.5. 1976 fra ingeniør H. Tauber, Nationalmuseets VIII afdeling. Yderligere fire dateringer fra første befæstningsfase ligger mellem 2650-2810 (K 2629-K 2632).